

Julius Fučík

Čtení o českých
umělcích
a buditelích

**Městská
knihovna
v Praze**

Účujeme:

knihy / časopisy / noviny / mluvené slovo /
hudbu / filmy / noty / obrazy / mapy

přístupujeme:

wi-fi zdarma / e-knihy / on-line encyklopedie /
e-zdroje o výtvarném umění, hudbě, filmu

Porádáme:

setkání s autory / přednášky / koncerty /
filmová představení / výstavy /
aktivity pro děti a jejich rodiče / čtení

www.mlp.cz

knihovna@mlp.cz

www.facebook.com/knihovna

www.e-knihovna.cz

Čtení o českých
umělcích a buditelích

Julius Fučík

Znění tohoto textu vychází z díla Čtení o českých umělcích a buditelích tak, jak bylo vydáno Státním nakladatelstvím dětské knihy v roce 1960 (FUČÍK, Julius. *Čtení o českých umělcích a buditelích*. 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1960. 86 s.).

Fotografie Julia Fučíka: originály archiválií jsou uloženy v Památníku národního písemnictví – literární archiv.

Text díla (Julius Fučík: *Čtení o českých umělcích a buditelích*), publikovaného [Městskou knihovnou v Praze](#), není vázán autorskými právy.

Citační záznam této e-knihy:

FUČÍK, Julius. *Čtení o českých umělcích a buditelích* [online]. V MKP 1. vyd. Praha: Městská knihovna v Praze, 2015 [aktuální datum citace e-knihy – př. cit. rrrr-mm-dd]. ISBN 978-80-7532-050-6 (pdf). Dostupné z:

http://web2.mlp.cz/koweb/00/04/16/58/56/cteni_o_ceskych_umelcich_a_buditelich.pdf.

Vydání (obálka, grafická úprava), jehož autorem je Městská knihovna v Praze, podléhá licenci [Creative Commons Uveďte autora-Nevyužívejte dílo komerčně-Zachovejte licenci 3.0 Česko](#).

Verze 1.0 z 28. 8. 2015.

Upozornění pro čtenáře

Tato e-kniha obsahuje poznámky pod čarou, které nejsou hypertextově provázány.

Text poznámky pod čarou je umístěn na dolním okraji každé stránky, ve které je v textu zvýrazněno číslo poznámky pod čarou (např.: Text^{[0](#)}).

^{[0](#)} Text poznámky pod čarou.

OBSAH

Upozornění pro čtenáře	5
Česká literatura v boji za svobodu	7
Chlapec Jan Neruda	12
Čtení o Boženě Němcové.....	20
Tři dny v kalendáři	25
1	26
2	28
3	31
Básník ve vyhnanství	33
Julius Zeyer.....	39
Jan Ámos Komenský a mír	42
O nejskromnějších hercích.....	44
Tři čeští divadelníci před sto lety	48
Václav Kliment Klicpera	48
Josef Kajetán Tyl.....	50
Josef Jiří Kolár.....	52
Národní divadlo.....	55
Základní kámen	55
16. května 1868	56
Nové překážky	59
Otevření Národního divadla.....	62

**VDÁNO K 15. VÝROČÍ OSVOBOZENÍ
ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY**

Česká literatura v boji za svobodu

Zeměpisná poloha české země, země malého národa ve středu Evropy, protáhla českými dějinami nepřerušovaným stehem červenou nit: boj za národní svobodu a její obranu. Pro mongolské kmeny východní byly Čechy klíčem k Západu a pro státy západní byly klíčem k Východu. Čechy byly a zůstaly křižovatkou Evropy, o níž se bojovalo. Ale na té křižovatce žili a žijí lidé, kteří nechtěli patřit tomu či onomu vítězi, nýbrž sami sobě, lidé, kteří bojovali za svou svobodu politickou i kulturní.

Je proto pochopitelné, že se v Čechách šířeji a hlouběji než kdekoliv jinde usídlila touha po spravedlivějším řádu – ať ve jménu božím nebo lidském – v němž by hlavním zákonem byla pravda a právo pro každého, po řádu vpravdě humanitním, který by nečinil slabé kořistí silných a malé národy předmětem kořistnických útoků národů větších a který by „nedal zahynouti nám ni budoucím“, jak se zpívá již v jednom z nejstarších českých chorálů z třináctého století. Tato touha po spravedlivém lidském řádu byla vždy obecná v masách národa, ale ne vždy byla obecná i v jeho vládnoucích špičkách. Třídní zájmy vládnoucí vrstvy – potřeba udržení moci, statků, možnosti vykořisťování – dostávaly se často do rozporu se zájmy národními. A zatímco lid, jak píše Palacký v předmluvě k poslednímu dílu svých Dějin, podnikal „velké a osudné boje, jakých svět dosud neviděl: boje o zájmy a statky ducha lidského“, byli páni – a právě v těch bojích největších a nejosudnějších – nakloněni k dohodě s nepřítelem, ke kapitulaci před ním, ke zradě národních zájmů. To se zejména jasně ukazuje ve středověku za válek husitských, to se ukazuje v soustavě zrádné činnosti panské jednoty proti „husitskému králi“ Jiříkovi z Poděbrad, to se ukazuje i po vojensky malé, a přece tragické porážce na Bílé hoře i později.

Tyto rozpory mezi životními zájmy několika vládnoucích pánů a celého národa nám vysvětlí, proč úlohu vůdců v českých dějinách hrají méně hlavy korunované a hojněji mužové kultury, rostoucí z lidu. Nejslavnější období českých dějin, doba husitská, nenese jméno královské, ale jméno pražského kazatele, universitního mistra a tvůrce novodobé spisovné řeči české Jana Husa, který byl panskou zradou vydán v ruce katovy. V dobách nejtemnějších, po bitvě na Bílé hoře, nebyl největší politickou postavou Čechů ani vojevůdce, ani státník, ale učitel a spisovatel, světový pedagog Jan Ámos Komenský, který byl jako kacíř vypuzen z rodné země, ale i v emigraci dal svému lidu i světu díla, platná do našich dnů.

A potom? Přes půldruhého století trval vyhlazovací boj proti českému národu. Tři čtvrtiny české půdy byly zkonfiskovány a dány německým a italským dvorním dobrodruhům, domácí šlechta byla vypovězena nebo vyvražděna, takže z 250 starých šlechtických rodů českých jich zbylo jen 27. České školy byly rušeny, české knihy páleny na hranicích, český duch byl vyháněn z Čech císařskými dragonádami, mučením, vypalováním vesnic i hrubou jezuitskou propagandou. Bylo to nejkrutější utrpení národa v novodobých dějinách Evropy a jeho původcům se zdálo, že je naprosto nemožné, aby po takových sto padesáti letech národ ještě žil. A přece nezemřel, ačkoliv všichni jeho známější mužové byli fyzicky vyhubeni. V zákoutích vesnic však seděli lidoví písmáci a opisovali ze vzácných zachráněných exemplářů českých knih nové exempláře nebo skládali písně o utrpení lidu i naději v novou svobodu. A po hraničních stezkách – dávající v sázku svůj život – přecházeli kulturní „pašeráci“ a přinášeli spisy Komenského, Pavla Stránského, Pavla Skály a jiných emigrantů, tištěné za hranicemi.

Tato doba je českými dějepisci nazývána dobou „temna“. Ti, kdož v ní vládli nad českým národem, byli skutečně také přesvědčeni, že celý národ navždy uložili do temného hrobu. Ale jen začalo svítání na Západě, jen se objevily první červánky francouzské revoluce – a národ se pohnul. Nezemřel, jen spal – bylo o něm řečeno biblickými slovy. A které byly jeho první obrovské

politické úspěchy? Česká báseň, česky psaná divadelní hra, české divadlo, české noviny, po mnoha letech první v Čechách tištěné české knihy.

Na konci osmnáctého století začíná doba českého obrození, počátek nového života českého národa a znovudobývání svobody kulturní a politické. Kdo stojí v čele v těchto počátcích? Čeští spisovatelé. Thám, Puchmajer, Hněvkovský, pak Jungmann, Marek, Nejedlý, Polák a Kollár, Klicpera a Tyl, Čelakovský a Erben, Havlíček a Palacký a Frič. Tu již vidíme, jak čeští spisovatelé a básníci ne pouze nepřímo, prostřednictvím literatury, ale přímo přejímají úlohu politických vůdců národa.

Mohli bychom sledovati dále, jak v nejrůznějších etapách českého politického vývoje, a i tehdy, kdy se pro to dostávali do rozporu s oficiální českou politikou, neopouštěli čeští básníci a spisovatelé linii boje za svobodu. To však jsou již věci obecněji známé, a připomeňme si proto, o jakou svobodu tu šlo, jak bylo v české literatuře rozuměno heslu svobody. Tu přímo programaticky zní verš Kollárův z Předzpěvu k *Slávy dceři* (z roku 1824):

*Sám svobody kdo hoden, svobodu zná vážit každou,
ten, kdo do pout jímá otroky, sám je otrok.*

To je zcela moderní pojetí svobody skutečně pro všechny, svobody bez otroků a otrokářů vůbec. V boji za takovou svobodu najdeš pak smysl českých dějin i smysl celé české literatury. Šest desítek let po Kollárovi píše Jan Neruda své vznešené poslání k národu: *Jen dál!*

*Z bouřného času jsme se narodili
a krok za krokem v bouřných mračnech jdeme...*

připomíná Neruda současnou situaci českého národa a hned jasně říká, jaký je jeho úkol, v čem je jeho budoucnost:

*Za volnost lidskou – v nás kdys rozekvetla!
dnes stojí Čech, jak druhdy za ní stál:
ta myšlenka, která nás ve hrob smetla,
zas k slávě vzhnese nás – jen dál, jen dál!*

Ne tedy ústup z linie husitských bojů za volnost lidskou, tedy za volnost všech lidí, ale setrvání na této linii dává Nerudovi záruku příští svobody a slávy českého národa. Ne přizpůsobení se novodobým otrokářům, ale boj proti nim ve jménu všelidské volnosti přinese volnost i českému národu – o tom je Neruda přesvědčen a po této cestě doporučuje jít dál, jen dál.

Sebevědomí pravdy a spravedlnosti promlouvá z těchto veršů Nerudových. A to právě je i to sebevědomí, které promlouvá z husitského chorálu:

*Nepřátel se nelekejte,
na množství nehled'te...*

i to, které nalézáme v jedné z nejranějších památek písemnictví v Čechách, v první Kronice české, sepsané nejstarším českým letopiscem Kosmasem (z r. 1125). Kosmas tu zaznamenává proslov českého legendárního hrdiny Tyra k bojovníkům před velkou bitvou a vkládá mu do úst taková slova:

„Všichni mají ve válce stejnou odhodlanost k boji, ale nesterýžný záměr vítězství. Oni bojují za slávu nemnohých, my zápasíme *za svobodu lidu i svou* a za poslední spásu; oni, aby pobrali cizí majetek, my, abychom ochránili drahých dítek i milých manželék. Posilnění buďtež a mějte se zmužile!“

Osm století uplynulo od napsání těchto slov, a přece je to týž duch, kterého nalézáme v nich i v projevech současných básníků: nekolísající statečnost a odhodlání bojovat, víra ve vítězství dávaná tím, že tu jde o boj spravedlivý, o boj za pravdu a právo, o boj za svobodu lidu a tím i svou. A jestliže jsme již citovali tu prastarou Kroniku českou a slova hrdiny Tyra, poslyšme, co říká Tyr dále svým bojovníkům:

„Ti, jejichž duchu strach překáží v boji, ocitají se v největším nebezpečství; odvaha však jest tolik jako zeď, odvážným i bohové sami pomáhají. Ale i kdybyste chtěli nepříteli ukázati záda, smrti přece neujdete. *A kdyby to byla jen smrt! Půjde o horší věci!*“

Taková je literatura českého národa. Tak k nám promlouvá již ve svých počátcích. Taková červená nit jí prochází nepřerušovaným stehem po celé tisíciletí. Ten, kdo by spoléhal na opuštění této linie boje za svobodu, byl by zklamán. Ten, kdo by ji chtěl sám opustit, vyřadil by se z české literatury. Mluveno slovy Viktora Dyka, jimiž promlouvá ne pouze česká země, ale celý smysl českých dějin:

Opustíš-li mne, nezahynu!

Opustíš-li mne, zahyneš!

*Cesta soukromých zaměstnanců, 19. XI. 1938, č. 8–9,
pod pseudonymem Karel Vojan*

Chlapec Jan Neruda

(Památce 50. výročí smrti)

*Mne osud do kolébky tvrdé dal,
pak na kazajku záplatu mi přišil,
pláč trpký novým jenom pláčem tišil
a jenom zkrátka mne vždy spořádal.
Však kolem pýcha, pýcha – ach, ta krutě hněte!
já začal jsem do panských synků prát –
ba ledačím jsem byl v tom božím světě
a čím jsem byl, tím jsem byl rád.*

Tak mluví Neruda o sobě a hlavně o svém mládí v jedné z nejvýznamnějších svých básní *Vším jsem byl rád!* Byla to opravdu hodně tvrdá kolébka, do níž se Neruda narodil. Tvrdší, než tomu u nás bývá, ačkoli většina mužů našeho národa vyšla z rodin docela chudých. Nízká, shrbená, chudičká je například chaloupka, v níž se narodil Josef Jungmann nebo Alois Jirásek, ale Nerudovi neměli ani takovou chaloupku.

V Praze na Újezdě, na hranicích Smíchova a Malé Strany, stávala stará, nevzhledná kasárna a tam, v temné, smutné světnici přišel Neruda na svět v noci 9. července 1834. Otec, starý vysloužilý voják, těžce sháněl živobytí jako kasárenský kantýnský a matka přivydělávala posluhováním v okolí. Nikdy se jim nedařilo dobře. Ani později, kdy se pokusili o štěstí v malém hokynářském krámku, ani pak, kdy otec Neruda jako vojenský vysloužilce dostal trafikou na Malé Straně.

Chudý člověk je chudý všude a těžce se mu žije ve městě i na venkově. Ale chudé dítě venku má přece jen o krůček blíže ke štěstí než chudé dítě ve městě. Má dostatek vzduchu, slunce, zeleně, má potoky, stráně a lesy, má strniště na podzim, kdy si v ohýncích opéká čerstvé brambory, má květiny na jaře, žije uprostřed přírody, která není skoupá na radosti, na překvapení, na stále nové

příležitosti k dětským dobrodružstvím. O to všechno je chudé dítě ve městě chudší. O to všechno byl chudší i chlapec Neruda. Ale co by to bylo za kluka, aby nenašel příležitost ke hře a radosti i na městské dlažbě! A Neruda byl kluk jaksepatří, žádný fňukálek, ale podnikavý, veselý a statečný chlapec, který měl rád své kamarády, rád si zahrál, ale nebál se také nějaké té rány, když toho bylo třeba. Nikdy neubližoval slabším, ale nikdy také nedopustil, aby jim bylo ubližováno, pokud to jen bylo v jeho silách. A tato vlastnost mu zůstala, když dorostl a stal se novinářem a velkým českým básníkem. Byl to vždy pravý muž, spravedlivý a nebojácný, takový, jací vyrůstají právě z dobrých a čestných chudých chlapců. Rád a vždy zvesela vzpomínal na svá dětská léta a jejich radosti, ačkoli to byly radosti skromné.

Otec i matka velmi pečovali o svého jedináčka, ale nouze je hnala z domu za prací, a tak malý Neruda často osaměl. Někdy se ho ujímali vojáci újezdských kasáren, kanonýři, jejichž miláčkem se stal, a nosívali ho v konvích a štoudvích. To byl jediný Nerudův dětský kočárek. Na jiné takové osamění vzpomíná Neruda v jedné ze svých *Povídek malostranských*: „Otec nebyl doma, matka musila pak také někam přes ulici... a já zůstal sám. Aby se mně nezastesklo, vzala matka z kuchyně živou husu, kterou chovala na dokrmení, a dala ji ke mně do světnice. Mně bylo v samotě té ouzko, obejmul jsem husu křečovitě kolem krku, já strachy bečel, husa strachy kejhala...“

Teprve v šesti letech se Neruda poprvé dostal z Prahy na venkov. Divil se všemu, co tu viděl, všechno mu bylo neznámé a nikdy nezapomněl na tento svůj první daleký výlet. Tady zase prožil dobrodružství s kachnami. Viděl je, jak vylézají z rybníka a jak z nich kape voda. Bylo mu jich líto, že jsou tak umáčené, a honem jim nabízel svůj kapesník, aby se mohly utřít.

Příhoda s kachničkami ukazuje, jak dobré srdce měl malý Neruda. Ale ukazuje také, jak ho vzrušovalo i to, co vesnickým dětem je docela samozřejmé. Chodit bos, brouzdat se potůčkem, cákat se v něm, stavět jezy – to je denní zábava vesnických chlapců a děvčat. Ale pro Nerudu to byl svátek. Vždyť po ulicích

a historických náměstích Malé Strany netekly potůčky, leda když notně pršelo... a proto se také Neruda a s ním všechna bujná malostranská mládež vždy radovali, když se nad Petřínem, který tenkrát ovšem nebyl ještě pokryt krásným sadem jako dnes, objevila temná mračna, zvěstující hojný dešť. Ve fejetonu (besídce pod čarou v novinách) *Když pršívало...* vzpomíná Neruda opět na tyto deštivé radosti:

„Bože můj – jak mne takový deštík těšil! Ať už byl šepotavý nebo plácavý, drobný nebo návalný, táhlý nebo lijavý, já měl co hošík pokaždé z něho radost. Už kvůli tomu, že jsme si čepice vždycky hned ovinovali kapesními šátky, ačkoli čepice nestála za nic a šátek také za nic, že jsme si vyhrnovali kalhoty nad kotníky a doma nejen směli, nýbrž docela pak musili zout boty a chodit bosí.“

Někdy ovšem zakročoval přísný otec a nechtěl synka pustit do deště; malý Hanzi, jak mu doma říkali, měl pak všelijaké nápady, jen aby mohl vyklouznout na ulici. „A jednou“ – vypravuje zase Neruda ve své vzpomínce – „jsem měl docela nápad tak zázračný, že mne ještě po letech mrzel.

»Kam zas s tou čepicí? Kam tě čerti nesou?«

»Tatínku, já bych šel trochu nahoru do alejí.«

»Nikam nepůjdeš; bude pršet!«

»Nebude, tatínku!«

»Bude, už to zrovna visí!«

»Nebude, Hektor dnes nesmrdí – já jsem k němu čuchnul.«“ Tatínek se ovšem obrátil, aby malý Neruda neviděl, jak se směje tomu jeho podivnému psímu proroku povětrnosti. Ale pochlubil se jiným s nápadem svého Hanziho, a sousedé si ještě po letech mladého Nerudu dobírali: „Nebude zase pršet? Šel, Hanzi, čuchnout k Hektorovi!“

Když se schylovalo k bouřce, křižovali se dospělí, že to zas bude boží dopuštění. Ale malostranští chlapci se na bouřku těšili. „My kluci“ – vypravuje Neruda – „přes tu chvíli jsme už vybíhali z bytů podívat se, zdali se blíží. Zvídaliť jsme o ní podle nebe nad naším Petřínem, stojí-li totiž »nad Petřínem hrady«, právě tak, jako se jinde

zase soudí podle »kukle na Krkonoších« nebo podle »čepice na Boubíně«.

Konečně očekávaná bouřka přišla a s ní učiněná průtrž mračen. To už mladého Nerudu nikdo neudržel. Hajdy se schodů a - na ulici. „Tam je krása!“ - píše zase Neruda dále. - „Tam je to všechno, nač jsme se těšili, když se blížila bouře! Do půl šíře je Ostruhová ulice jediná řeka - s hukotem se valí žlutý proud, hází se přes nerovné dláždění, pění a kypí, víří a bručí nad kanály - je pořád silnější, hlubší, od Hluboké cesty, s masovrších schodů, od výjezdu ke hradu přicházejí proudy pomocné - voda roste - teď tak moci do ní, bosou nohou - teď! Ale tatínek by mne viděl oknem - no snad takhle - opatrně kolem domů trochu výš si zajít - vyhrnout kalhoty - tak - už jsem v tom - voda vzkypěla, vyskočila mi až na kolena - bože - ta rozkoš - ta rozkoš - Ach - jak jsem byl šťasten!“

Jak málo musí stačit chudému dítěti ve městě ke štěstí! V létě i v zimě. „Když napadl sníh,“ - vzpomíná zase Neruda v jiné své besídce pod čarou - „já si z něho umíval dělat koule, které se na zádech rozplácly zrovna jako vdolek, a zrovna takové, které se odrazily jako z gumy. A ta sanice Hlubokou cestou, Ostruhovou ulicí, Svatojanským vrškem! Jednu zimu jsem měl docela i svoje vlastní sánky, ano! Pan Šercl, hostinský a náš soused, muž převýborný, věnoval mně na ně dno ze starého pivního sudu, a sotvaže jsem přišel kdy ze školy, již jsem táh' sánky ze dvorku průjezdem na ulici a honem k Svatojanskému vršku dolů - až tam totiž otec na mne nedohlíd'. Rozkoš nevýslovná! Den co den! Ovšem také pak den co den pořádný výprask, ale o ten nebyla beztoho prázdná nouze...“

Dřevěné dno sudu jako sánky - to bylo pro chlapce Nerudu veliké bohatství, na které vzpomínal i ve svých mužných letech. A jak se těšil, až maminka půjde na roráty a vezme ho s sebou! Ne snad proto, že byl tak zbožný a že by ho byl kostel tak zvlášť přitahoval, ale proto, že „dostal před kostelem hrnek kávy a po kostele už zase hrnek kávy“. Dva hrnky kávy k snídani byl u Nerudů přepych, který si dovoľovali jen právě jednou do roka.

V létě ovšem podnikali malostranští chlapci a s nimi Neruda i delší výpravy přes Hradčany do Jeleního příkopu. Ve veršovaných *Letních vzpomínkách* vzpomíná Neruda i těchto dobrodružných výprav:

*Tam stavěl jsem mlýnky, tam lodičky
jsem na dlouhé niti vodil,
tam jsem se kvůli krápníkům
jeskynní studánkou brodil.*

*Tam jsem se soudruhům osvědčil,
pěkně že po stromech lezu,
tam jsem si shledával kameny,
sbíral si hlemýžďe s bezů...*

*Domů jsem nosil ty poklady,
zvláště ty precenné šnečky,
do rána vždycky pak zasmradly
a otec je vyhodil všesky.*

Nad Jelením příkopem a dál k Bubenči bývaly ovocné sady a aleje jabloní, hrušní a hlavně švestek. Tam to srdce Nerudovo na podzim táhlo nejmocněji. Vždyť ty dozrávající, modrající švestky přímo volaly: Trhejte nás! – A malostranský kluk Neruda, který neměl v kapse nikdy ani krejcaru, rád poslouchal jejich volání. Že dobře lezl po stromech, pochlubil se už sám. Ale pravidelně se našel někdo, kdo neměl porozumění ani pro jeho lezecké umění, ani pro jeho švestkovou touhu. A ten někdo byl – hlídač alejí. Nerudovi se pak zdávalo, že hlídač je vůbec nejmocnější pán, protože ho jediného nikdo nemůže odehnat od švestkové úrody. A v dětské duši Nerudově se zrodila veliká touha: „Za svých let nejmladších, nejkrásnějších, nejideálnějších“ – píše o tom ve fejetonu *Konec léta* – „nepřál jsem si pranic na světě, nežli být v takové boudě a být hlídačem! Ale dosud jsem svého ideálu nedosáhl – jako také nedosáhl svého ideálu Hálek, který chtěl být převozníkem, nebo Heyduk, který chtěl být kočím – to je to, že jsme neměli talent.“

Ze všech těchto her a tužeb vidíme chlapce Nerudu jako pravého proletářského synka, který žil v chudobě, cítil její tvrdost, trpěl její tíhou, ale také sílil jejími překážkami, které musil překonávat. Vzpomíná, jak si kdysi hrávali na „raubíře“, ale jak obyčejně nikdo z jeho stejně chudých druhů nechtěl být policajtem a jak i on vždycky chtěl být „raubířem“. Na všechny své chudé dětské radosti i na hlad svých dětských let vzpomínal Neruda vždy s rozmarem a vesele. V povídce *Byl darebákem*, která je kusem jeho vlastního životopisu, vypravuje právě o tom, jak se malý hrdina této povídky František Horáček seznámil s nespravedlivým rozdělením světa na chudé a bohaté: František Horáček (to je Neruda sám) seděl ve škole „vedle synáčka pana inspektora a vodíval se s ním za ruce domů. Synáček pana inspektora míval vždy krásné šaty a bílý, silně naškrobený krejzlík, František nosil čistý sice, ale dosti záplatovaný šat; ostatně ho ani nenapadlo, že je jinak ošacen než inspektorův. Jednou po škole se pan učitel zastavil u obou hochů, pohladil panského synka po tvářích a pravil: »Vidíš, Konráde, jaký jsi pěkný hoch, že dovedeš svůj krejzlík před nečistotou uchránit! Vyříd' pěkné pozdravení panu otci!« - »Ano,« odpověděl František. - »S tebou nemluví, záplatovance!« - František nenahlížel hned, proč pro záplaty se pan učitel jeho otci poroučet nemůže; tušil však přece jakýs rozdíl mezi sebou a páně inspektorovým synkem, a vytloukl mu za to.“

Jindy zase přišel František do školy se silným a vodorovně odstávajícím stínidlem na čepici, které mu otec koupil a přišil, aby mu dlouho vydrželo, protože na jiné by hned tak nesehnal peníze. „František myslel, že má něco zvlášť ozdobného, a krácel pyšně do školy. Nekonečný smích ho přivítal, hoši ho obskakovali, a že jeho stínidlo mezi stínidly bylo jako fošna mezi prkny, říkali mu »fošnář«. František rozbil jednomu z nich svou fošnou nos...”

Tohle tedy už jsou vzpomínky neradostné, smutné, které ukazují, že už malý chlapec Neruda musil pocítit ponižování chudých, že od panských synků musil poznat příkoří, které chudým činí bohatí. Ale něco je i v těchto vzpomínkách zvlášť příznačné pro Nerudu, a nejen

pro jeho mládí, ale i pro jeho mužná léta. Neruda se nikdy nerozplakal, když mu takové příkoří bylo učiněno, nýbrž – bil se, hájil svou čest, dokazoval svou dětskou pěstí, že nikdo nemá práva ponižovat člověka, ať je jakkoli chudý a ať jsou jeho šaty jakkoli záplatované. To je pro něj velmi důležité, a proto to říká i v těch verších, které jsme uvedli hned na počátku: „Však kolem pýcha, pýcha – ach, ta krutě hněte! – já začal jsem do panských synků prát...” Jinak to jako malý chlapec rozřešit nedovedl než nějakou tou ranou do nosu panského synka, který se vysmíval jeho chudobě a tím urážel jeho, jeho rodiče i všechny chudé vůbec.

Když dorostl, když se stal mužem, když začal psát pro noviny a tvořit své krásné a silné verše, věděl už ovšem dávno, že taková dětská pračka nemůže změnit svět k lepšímu. Věděl, že je třeba veliké práce, mnoha obětí a spojení všech nejlepších sil národa i všeho lidstva, aby konečně mohl každý člověk žít jako člověk. A nelekl se té práce, nelekl se těch obětí, jako se nikdy nedal postrašit výsměchem panských synků ve svém dětství; všechny své síly, sebe celého dal do služeb úsilí a boje za lepší budoucnost lidstva. Nikdy nezapomněl na chudobu svých dětských let, nikdy nezapřel svůj prostý původ, nikdy se netlačil nahoru. Naopak, viděl a znal sílu, která je v pracujícím lidu, z něhož vyšel, a v ní cítil základy budoucnosti. „Rosteme zdola k výši, přirozeně jako strom a také stejně pevně,” praví v jednom ze svých fejetonů, jichž za 30 let své novinářské činnosti napsal na půltřetího tisíce. Ve všech svých povídkách, tak jako ve fejetonech, i ve všech svých šesti básnických knihách – *Hřbitovním kvítí*, *Knihách veršů*, v *Písniích kosmických*, *Baladách a romancích*, *Prostých motivech* i *Zpěvech pátečních*, které vyšly až po jeho smrti, v celém svém díle uvědoměle prozrazuje, že je synem lidu, který nemá na růžích ustláno, ale v jehož rukou je veliká budoucnost.

Nerudova dětská léta jsou proto tak důležitá pro pochopení jeho slavného básnického a novinářského díla. Jen ona přesně a jasně ukazují, v jakém prostředí žil a vyvíjel se veliký český básník, ačkoli ovšem tenkrát, kdy malý a hbitý Hanzí uličníkoval po

malostranských ulicích, nikdo by v něm byl básníka nehledal. Ale to právě také ukazuje, jaké síly jsou „tam dole“, v lidu, když z nich vyrůstá největší tvůrce moderní české poezie. Chlapec Neruda, jehož chudoba bývala někdy pro posměch panským synkům, se stal básníkem Janem Nerudou, který svým dílem obohatil celý národ a nad jehož skolem před padesáti lety – 22. srpna 1891 – celý národ bolestně zaplakal. A stal se tím velikým básníkem, protože zůstal vždy věren chudému světu svých dětských let. Básník Neruda miloval dobré lidi, jako je miloval chlapec Neruda, ať měli záplatu na záplatě, ale nenáviděl nespravedlnost, ať byla jakkoli pozlacená. Proti ní se bil jako chlapec, proti ní se bil s daleko mocnějšími zbraněmi i obrovskou silou tvůrčí i jako básník. Vždy si zachoval svůj vřelý chlapecký vztah k prostým radostem prostých lidí, vždy však si také zachoval svůj chlapecký vzdor a hrdost, která si nedá beztestně ubližovat, ale která se také nebojí přiložit ruku k jakékoli práci, již je potřebí pro život a štěstí všech lidí. Proto právem mohl napsat báseň *Vším jsem byl rád!* a v ní tyto hrdé verše:

*A k bídě zas mně osud sílu dal,
že vykročil jsem v život volným krokem,
a síla rostla každým dnem a rokem,
až z chlapce zcela svůj se muž pak stal,
muž skromný v otázce, však hrdý při odvěti,
ježž nikdo nesmí v nízkou službu brát –
já ledačím jsem byl v tom božím světě
a čím jsem byl, tím jsem byl rád.*

*Roj, časopis nových dětí, 3. 9. 1941,
pod pseudonymem Petr Vácha*

Čtení o Boženě Němcové

Zástupy lidí stoupají po příkrém svahu k Vyšehradu a kladou květiny a věnce na hrob v koutku vyšehradského hřbitova, kam byla před 80 lety pochována předčasně utrápená krásná paní Božena Němcová. Půjďte-li tam i vy projevít lásku k ní a k jejímu dílu, uroňte malou kytíčku také na nedaleký a skoro už vpadlý hrobek, kam jenom zjara čísi citlivá ruka pokládá svazeček petrklíčů. V tom hrobě leží básník Václav Bolemír Nebeský.

Roku 1842 přijela Božena Němcová se svým mužem poprvé do Prahy. Bylo jí 22 let a byla tak spanilá, že okouzila celou českou společnost tehdejší Prahy; společnost, v níž hlavní slovo měli čeští spisovatelé, vědci a umělci. Nikdo z nich ovšem tenkrát neznal, z jakého prostého děvčátka vyrostla tato krásná mladičká žena. Ale vy to děvčátko znáte: je to Barunka, kterou Němcová sama později věrně vykreslila ve svém nejmilovanějším díle, v Babičce. Když paní Božena přijížděla do Prahy, nebyla již ovšem malou Barunkou, ale něco dětského v ní přece ještě zbývalo: byla plna velkých snů, ale nevěděla, jak a čím je uskutečnit; toužila vykonat veliké dílo, ale nevěděla, jak začít a v čem se uplatnit.

To brzy poznal mladý básník Václav Bolemír Nebeský, který se stal jejím přítelem. Poznal, že tato paní nemá jen sličnou tvář, ale i sličnou duši, která dychtí po velkém poznání, po kráse, a především po tom nejvzácnějším koření lidského života, po svobodě. A ukázal jí, jak může uskutečňovat své sny a kde může tvořit velké dílo; ukázal jí, že její místo je v literatuře. Božena Němcová měla nejen básnické srdce, ale i silnou tvořivou mysl básnickou, a proto by se byla patrně stala spisovatelkou, i kdyby se byla nesetkala s Nebeským. Ale bylo by se tak stalo jistě až mnohem později a možná že by se pak její nadání nemohlo už ani rozvinout v celé své síle. Básník Václav Bolemír Nebeský jí právě pomohl, aby si včas uvědomila své nadání a své básnické poslání, a přispíval jí horlivými radami v jejích spisovatelských začátcích. Tím se velmi zasloužil nejen o ni, nýbrž i o celou českou literaturu, kterou si ani

nedovedeme představit bez díla této veliké spisovatelky. Z náruče květín, určených Boženě Němcové, položte proto jeden květ na hrob Václava Bolemíra Nebeského. Patří tam.

Tím, že se vydala na cestu české spisovatelky, zvolila si Božena Němcová úděl slavný, ale také velmi těžký a trpký. Je to jistě krásné psát povídky a romány, které radostně obohacují čtenáře, ale není to ani snadné, ani to nedělá život lehkým. A pro Boženu Němcovou to bylo zvlášť těžké, neboť musila překonávat mnoho, přemnoho překážek.

Především musila překonávat nedostatek svého vzdělání z dětství. Děvčátko Barunka bylo dítě velmi nadané a dychtivé po vzdělání, ale bylo z rodiny nezámožné a hlavně: bylo to „jen“ děvče a podle tehdejšího mínění děvčata nepotřebovala „študovat“, protože stejně patřila jen do kuchyně. A tak tedy malá Barunka-Boženka chodila jen do obecné školy a pak do kursu ručních prací. Nic víc. Představte si, jaké překážky musila překonat, jaké úsilí musila vyvinout, když ji dnes můžeme oslavovat jako velikou zakladatelku moderní české prózy! Když psala své první literární práce, neznala ani pořádně český pravopis, musila se všemu učit od základů a učit se sama, bez učitele, při neustálé starosti o celou rodinu, o své čtyři děti a jejich obživu.

Nemyslete si, že se jí všechno dařilo jen proto, že měla nadání. Nadání samo nestačí, sebevětší nadání je nic, když není spojeno s usilovnou a často velmi svízelnou prací; práce, jen a stále práce činí z nadaného člověka nakonec člověka velkého – a v tom je právě Božena Němcová zvlášť vynikajícím příkladem. Bylo k tomu třeba obrovské námahy, aby se z bohatě nadaného, ale vzděláním chudičkého děvčete stala veliká česká spisovatelka. Božena Němcová se nelekla této námahy a dala všechny své síly, aby dosáhla nejvyšších cílů. Platila za to draze, vyčerpala se tou těžkou dřinou a urychlila tím svou smrt, ale zato věčně žije v českém i ve světovém písemnictví, zato svou *Babičkou*, svou *Pohorskou vesnicí*, svou *Divou Bárou*, svým *V zámku a v podzámčí* i ostatními povídkami a svými překrásnými *Pohádkami* rozmnožila a obohatila život našeho národa.

A rozmnožovat a obohacovat lidský život pravdou a krásou – to je úkol skutečně velkých lidí a to také má být úkolem každého dobrého člověka. Božena Němcová, která toho dosáhla za cenu svého života, je proto jedním z největších a také nejlepších českých lidí.

Druhá velká překážka, kterou Božena Němcová musila překonávat, byla bída. Bývaly doby, kdy ani nesmírné vnitřní síly této velké ženy nestačily, aby udržela pero v ruce a pracovala na svém díle. Byly to doby, kdy její děti žebronily o kousek chleba, a ona jim ho nemohla dát. Ne jeden, už mnoho nakladatelů zbohatlo z její *Babičky* a *Pohorské vesnice*, ale honorář, který za ně Němcová dostala, nestačil jí ani k zaplacení nejnutnějších dluhů. Český spisovatel byl tenkrát tuze špatně placen za svou práci a musil se živit ještě nějakým jiným zaměstnáním. Božena Němcová však byla žena a matka, musila se starat o rodinu, a nemohla mít tedy jiného zaměstnání – a přece všechna tíha starostí o živobytí padala často na ni, když její muž byl sesazen z úřadu a protloukal se jako nezaměstnaný světem všelijak. Bída, v níž se Němcové od bohatých Čechů tenkrát nedostalo pomoci, byla velikou překážkou v literární práci Boženy Němcové a také její překonávání stále víc a více vyčerpávalo síly velké spisovatelky, až podlehla docela.

A proč vlastně tenkrát nikdo opravdu vydatně nepomohl Boženě Němcové? Je staré přísloví, že sytý hladovému nevěří, a to přísloví platilo už tenkrát: bohatí Češi, i když si říkali vlastenci, se většinou pramálo starali o hladové spisovatele, kteří se zasluzovali o život národa. Ale přece jen se o ulehčení bídy Boženy Němcové starali ještě méně, přesněji řečeno: vůbec nic. A proč? Odpověď je trochu zvláštní, ale pravdivá: protože to byla žena. To byla další a největší překážka v životě Boženy Němcové. Už jsme si řekli, že se jí v dětství přes její viditelné nadání nedostalo nijakého lepšího vzdělání, protože nebyla chlapcem, nýbrž „jen“ děvčetem. Tak se tenkrát dívali na ženu vůbec. Podle tehdejšího zpátečnického mínění nebylo děvče rovno chlapci, nebyla žena rovna muži, muž byl vždycky něco víc, i když to byl třeba jen líný hlupák vedle schopné

a pracovité ženy. Božena Němcová viděla dobře, že takovéhle nazírání je nejen nespravedlivé, nýbrž také velmi škodlivé pro celou lidskou společnost, protože odsuzuje mnohé velké ženské talenty, aby zakrněly někde v domácnosti, aby byly jen služkami svého muže a nemohly se uplatnit ve prospěch lidského celku. A Božena Němcová měla krásnou a vznešenou vlastnost: byla statečná. Jakmile viděla někde nějakou nespravedlnost nebo hrubé příkoří a bídu, bojovala proti nim a proti jejich příčinám. Tak s mocnou odvahou bojovala celým svým dílem i vlastním životem proti tomu špatnému, zpátečnickému názoru na ženu – a to jí mnozí páni nemohli odpustit. Prohlašovali ji za „přepjatou“ a její bídu vykládali jako následek této „přepjatosti“. Proto jí také vůbec nepomáhali.

A také tady se ukázala veliká síla Boženy Němcové. Nepodlehla, nevzdala se svého boje za rovnoprávnost a osvobození ženy. Viděla pravdu a šla za ní, i když to znamenalo bídu až do smrti. Byla bídou a námahou předčasně ubita, ale neustoupila. Tak jedná pravý člověk.

Když čtete *Babičku*, jistě si uvědomujete, že všechny tyto překážky musila Božena Němcová překonat a stále překonávat, aby ji mohla napsat. Je to taková radostná kniha, plná jasu a dobroty, nic v ní nesvědčí o tom, že Němcová měla hlad a v srdci temný smutek nad smrtí milovaného syna, když psala tyto světlé stránky. Taková je síla v umění a taková je síla právě v umění Boženy Němcové. Při vší pravdivosti – a skutečně hluboké pravdivosti – v pohledu na život nikdy život nezkresluje, nýbrž umělecky přetváří, zmnožuje, obohacuje, tvoří jej básnický takový, jaký ho chce mít. Žije v bídě a smutku, ale chce, aby život byl šťastný a radostný; vidí a ví, že jsou lidé, kterým se děje příkoří, a jiní, kteří to příkoří činí, ale chce, aby lidé byli dobří a dobře se jim vedlo na zemi. A tuto vůli po velkém, dobrém a radostném životě ukládá básnický do svých knih. Na něco velmi důležitého však přitom nesmíte zapomenout. Jsou přece i jiné knihy, které si třeba přečtete s chutí, trochu se nad nimi zasmějete, trochu poradujete – ale za půl roku a možná že už za měsíc si na ně ani nevzpomenete. Na *Babičku* však nezapomínáme

nikdy a stále a stále se k ní vracíme. Je to výjimečná kniha radosti a dobroty – a proč? Protože Božena Němcová v ní nepíše o radostném životě a dobrých lidech jen proto, aby se potěšila takovými sladkými sny – ona o uskutečnění těchto snů také oddaně a statečně usiluje. A v tomto spojení snu a úsilí o jeho uskutečnění je nesmrtelná životnost díla Boženy Němcové. Při čtení jejích knih se nejen radujeme z dobrých lidí, nýbrž sami se stáváme lepšími, a přitom si uvědomujeme, že na každém z nás záleží, aby byl svět takovým, jakým jej chtěla mít Božena Němcová.

*Roj, časopis nových dětí, 15. 1. 1942,
nepodepsáno*

Tři dny v kalendáři

Když strháváš lístky z kalendáře, snad ani nevíš, že každý den na nich je nějak památný, ať je to pondělí či čtvrtek, sedmého nebo dvacátého, v květnu nebo v prosinci. Historie lidstva je ještě krátká, je stále ještě ve svých začátcích, a to nejkrásnější a nejslavnější v ní teprve přijde. Ale přece už dnes ti každíčký den v roce připomíná, že se v něm před mnoha či málo lety stala nějaká významná událost, že se narodil nebo zemřel vynikající člověk, který svou prací pomohl posunout vývoj lidstva kupředu. Jen takový člověk, který pomáhá lidskému pokroku a pracuje na něm, je opravdu veliký. Jen takový zasluhuje, abychom ho vzpomínali s úctou a láskou. Svět není ještě tak daleko, aby vždy dbal tohoto pravidla. Někdy zapomíná na lidi zasloužilé. A jindy oslavuje lidi, kteří se stali známými jen tím, že se pokusili zabrzdit pokrok a že uvrhli tisíce jiných do neštěstí. Ale dějiny jsou spravedlivé síto, v němž nakonec zůstanou jen jména opravdu velká a dobrá.

Tři česká jména z nich nám nyní připomíná kalendář.

Utrhni lístek s datem 14. října a zamysli se nad ním! Toho dne před padesáti lety zemřel v domku uprostřed vinohradských zahrad starý, ale do posledních dnů svého života čilý a bojovný muž. Jmenoval se Josef Václav Frič. Jeho život byl neklidný a plný strádání; a příkoří, s nímž se setkával, ho neopustilo ani po smrti: zapomínalo se na něho. Ale vidíš, dnes už na něho nezapomeneme!

A teď několik lístků dál! Je měsíc listopad, listy padají i z kalendáře a my se za nimi díváme smutně i radostně. Smutně, protože jsme přece s každým tím dnem starší. A radostně, protože každým dnem jsme blíž své šťastné době. Až teď se zastavíme nad útržkem a datem 16. listopadu. To je den narození velkého básníka Karla Hynka Máchy.

A ještě několik lístků – a už tu máme 21. listopad, úmrtní den Karla Jaromíra Erbena, básníka *Kytice*. O těch třech mužích si nyní tedy povíme: o Máchovi, Erbenovi a Fričovi.

1

KAREL HYNEK MÁCHA je pražské dítě. Den jeho narození již víš: 16. listopadu. Teď ještě rok: 1810. Uplynulo tedy již 130 let, co se v rodině chudého mlynářského pomocníka narodil růžový, vřeštící uzlíček, o němž tenkrát ovšem nikdo netušil, že se stane tvůrcem základů moderního českého básnictví. Takhle se rodí všichni velcí lidé a narodí se jich víc, než jich svět potom pozná, protože k jejich růstu je třeba zvláštních podmínek. Je to asi tak jako v přírodě. V zemi je mnoho semínek, semínka vzklíčí, ale ne každé vydá květ, a ještě méně jich vydá plod. Mladé rostlinky někdy zmrznou, když uhodí pozdní mráz, někdy uhnijí, protože mají málo slunce, jindy zvadnou pro nedostatek vláhy a nejčastěji živoří někde v hlubokém stínu a člověk ani neví, kolik krásy a kolik užitku by taková rostlinka mohla dát, kdyby se mohla plně rozvinout. A s lidmi je zatím ještě hůř. Každý člověk má v sobě nadání k nějakým velkým věcem a svět by byl plný géníů, kdyby se mohli rozvinout. Ale lidská společnost živoří ještě v hlubokém stínu, je temno na světě, protože mezi něj a slunce se postavila skupina ziskuchtivců, pro něž mají lidé cenu jen potud, pokud jim pomáhají k penězům a moci. Aby to však lidé dělali, musejí být zatemnělí, a proto je udržuje ve stínu a nic si nedělá z toho, že tím ničí největší lidské hodnoty. Až tenhle mrak lidé rozeženou, zasvítí spravedlivé slunce na celou zemi a všechny lidské květy se rozvinou, dokvetou a plody dozrají. Do té doby však z tisíce zrozených géníů se uplatní sotva několik, ti, kteří mají zvláštní příležitost a zvláštní sílu překonat všechny překážky.

Takovým velkým člověkem se u nás stal právě Karel Hynek Mácha. Z malého dítěte vyrostl chlapec, který se rád přátelil se svými kamarády, jinoch, který mnoho četl a mnoho se učil, a pak muž, který napsal krásnou a slavnou báseň *Máj*. Za nejšťastnější dobu svého života však pokládal právě svoje dětství a ve vzpomínce na ně napsal v *Máji* verše, které jsou z nejkrásnějších nejen v díle Máchově, ale v celé světové poezii. Hořce litoval, že doba jeho dětství nenávratně minula jako „dávná severní zář, vyhaslé světlo

z ní, zbornuté harfy tón, strhané struny zvuk... mrtvé labutě zpěv, ztracený lidstva ráj“. A proč litoval? Protože zestárl? Ne. Ale protože v dětství poznal nejčistší lidské přátelství, protože děti se dovedou mít navzájem ještě upřímně rády, protože jsou přirozenější, zkrátka protože na ně ještě nepůsobí špatný společenský řád, který nutí dospělé, aby se přetvařovali, aby na sebe navzájem nevrátili, aby zapomínali na svou přirozenost a na všechno opravdu lidské, co v nich je.

Mácha sám nikdy, ani když vyrostl, nezapomněl na toto lidské v sobě. Miloval lidi, toužil po tom, aby láska na zemi zvítězila, a velmi trpěl tím, že se většina lidí nedovede dorozumět. Cítil se proto osamocen, ale nechtěl zůstat sám, chtěl najít opět lidi dobré a upřímné a schopné lásky takové, jakou cítil ve svém srdci. A z toho vznikaly jeho básně i povídky: z lásky k lidem i ze zklamání, s nímž se přitom setkával. Zklamání bylo mnoho, a proto je v jeho verších tolik smutku. Ale je v nich také síla, protože Mácha se nikdy nevzdal naděje, že lidé přece jen budou jednou takovými, o jakých snil a jaké hledal. Že mezi nimi budou opět tak čisté vztahy jako mezi dětmi, že budou opět přirozenými, že opět splynou s přírodou, jako splývali kdysi, kdy nad nimi nebylo ani králů, ani jiných pánů. A přírodu miloval Mácha nadevše, protože v ní viděl prostředí, v němž se uskuteční jeho sen o lidech. *Máj* je právě báseň o člověku a přírodě. A v ní jsou verše, které ti říkají, čím je Máchovi země – nejen česká země, ale země vůbec, země příroda. Obrací se v nich k oblakům a vzývá je:

*Tam na své pouti pozdravujte zemi.
Ach, zemi krásnou, zemi milovanou,
kolébku mou i hrob můj, matku mou,
vlast jedinou i v dědictví mi danou,
širou tu zemi, zemi jedinou!*

Mácha se ovšem nedočkal toho, až tato země bude zabydlena novými, čistými, cele dobrými lidmi. Vždyť ani dnes ještě není jeho

sen skutečností. Ale nedočkal se ani prvních pokusů o změnu lidské společnosti.

Řekli jsme si, že byl jedním z těch mála géníů, kteří mají příležitost rozkvést. Ano, byl. Ale ani on nedozrál. I na něj jako na jarní květ přišel náhlý mráz – a Mácha mu podlehl. Byl to zdravý a statný muž, ale byl chudý, a ačkoli to byl veliký básník, musil svou energii tříštit, musil si na živobytí vydělávat jako advokátní praktikant. V Praze místo nedostal, a tak si našel zaměstnání u advokáta v severních Čechách. Šel tam pěšky a jediné jeho jmění byly tři dvacetníky, které mu dali rodiče na cestu. A to už měl za sebou svou literární činnost, která ho udělala jedním z největších českých básníků. Vidiš, jak těžko se může uplatnit génius! Po měsíci se Mácha rozstona. I nejsilnější člověk se někdy roznemůže, a zase se uzdraví, když má řádné ošetření. Ale Mácha v cizím městě a bez groše v kapse neměl takového ošetření. Na chudém lůžku v chladném pokoji zmítal se ve vysokých horečkách a ve chvílích úlevy se těšil na svou Lori, s níž měl mít svatbu 8. listopadu. Právě toho dne měl však pohřeb. Nebylo mu ještě ani celých 26 let. Zemřel 5. listopadu 1836.

2

KAREL JAROMÍR ERBEN byl jen o rok mladší než Mácha. Narodil se také v listopadu – 7. listopadu 1811 v Miletíně v Podkrkonoší – ale přežil Máchu o půlčtvrta desíletí, neboť zemřel 21. listopadu 1870. I Erben byl synek z chudé rodiny jako Mácha a jako většina velkých lidí. Jeho otec byl příštipkář v zimě a zahradník v létě, a tak žil malý Karel mezi verpánkem a kvetoucími sady, odnášeje si do života lásku k práci chudých i k přírodě, která jim dává obživu. Jeho učitelé poznali jeho nadání a dobrý otec utáhl opasek a poslal syna na studie do Hradce Králové, kde na gymnasiu učil známý český dramatik Václav Kliment Klicpera a spisovatel, překladatel a redaktor Josef Chmela. Dobrý učitel je bohatství národa a tito dva – Klicpera a Chmela –

byli opravdu dobří učitelé. Neboť vychovali českému národu mnoho znamenitých synů, z nichž jistě znáš spisovatele a básníka české národní hymny Josefa Kajetána Tyla. Vychovávali také K. J. Erbena a učili ho lásce k národu i k jeho písemnictví.

Erben byl vnímavým žákem – ale k životu mu to nestačilo. Jeho otec při největší obětavosti nemohl dále pečovat o jeho studie, a užuž se zdálo, že čtrnáctiletý Karel bude musit z gymnasia někam na řemeslo. Ale ten čtrnáctiletý hoch, slabý a nepřekypující zdravím, měl přece dost síly, aby se nevzdal svého studijního cíle. Začal se o sebe starat sám, vyučoval méně schopné, zato však bohaté žáky, učil dokonce i zpěvu a hře na klavír, protože měl i hudební nadání, a tak se mu s velikou námahou, ale také s úspěchem podařilo vystudovat celé hradecké gymnasium. A odtud pak šel rovnou do Prahy na studia filosofická a právnická.

Ted' už to nebyl studentík, už to byl vysokoškolský student, mladý muž povahy tiché a vážné, a jeho profesori i přátelé byli přesvědčeni, že se stane ozdobou české vědy. Stal se jí opravdu jako historik, jako vydavatel mnohých starých památek českých, zejména sebraných spisů Husových, a hlavně jako sběratel prostonárodních písní, říkadel a lidových bájí českých i jiných slovanských národů. V tom vysoko vynikal nad všechny ostatní české sběratele a vykonal dílo trvalé ceny.

A přece vy i celý český národ znáte Erbena daleko více ne jako učence, nýbrž jako básníka. Ano, ten tichý, skromný a plachý vědec byl také velkým básníkem, a především básníkem, ačkoliv jeho básnická činnost byla poměrně velmi krátká. Již jako student napsal několik básní, v nichž se poněkud řídil příkladem svého málo staršího druha Máchy. Ale brzy si našel svůj vlastní tón. Naslouchal pozorně, jak zpívá český lid, naslouchal i jeho starým bájím a poznal, že i v tom nejprostším člověku je skryt básník, jenomže ne každý to může dnes projevit. A ze slov těch prostých lidí, které miloval, a za všechny ty, kteří zpívají jen pro sebe, začal tvořit své krásné balady. Znáte je jistě. Nejprve napsal báseň *Poklad*, pak *Záhořovo lože*, *Polednice*, *Svatební košile*, *Vodník*, *Zlatý kolovrat*, později

Štědrý den a *Holoubek* a všechny ty básně dával do časopisů nebo je nechával ležet doma v rukopise, protože byl příliš skromný a domníval se, že ještě nejsou zcela dokonalé. Teprve po deseti letech sebral všechny tyto básně, spojil je v knížku a na její první stranu napsal název *Kytice*.

Kytice je jediná básnická kniha Erbenova, a přece tak krásná, že stačila zajistit Erbenovu slávu na celé věky. Kdo z nás by neznal tuto „mateřídoušku vlasti naší milé, ty prosté naše pověsti“, které Erben vypravuje veršem tak novým a kouzelným, že se na něm učili mnozí příští básníci čeští, jako se učili také u Máchy! Proto oba, Mácha i Erben, stojí na počátku moderního českého básnictví jako jeho prameny i opěrné sloupy zároveň.

Ale od Erbenova neznáte jistě jen *Kytici*. Znáte i Erbenovy pohádky. Po vydání *Kytice* Erben nepsal již verše, ale nepřestal být básníkem. Po mnoha letech opět, kdy vídeňská vláda zle utiskovala Čechy, začal Erben psát své pohádky, jejichž moudrosti se také učil u lidu. Byly to pohádky pro malé i dospělé a malí i dospělí jim stejně rozuměli. Jen si je znovu přečtete a uvidíte, že v nich dobré nakonec přes všechna příkoří a protivenství zvítězí nad zlým, že pravdě a spravedlnosti nelze navěky odpírat a že největší síla, která jim pomáhá k vítězství, vychází z chudého pracujícího lidu. Tak i pohádkou dovedl básník Erben vtisknout lidem naději a víru.

Roku 1853, v době velmi zlé, se rozhodl K. J. Erben vydat svou *Kytici*. Byl to čin statečný a nesmírně záslužný, protože ukázal všem trpícím, ale přece jen věřícím českým lidem, že česká literatura nezahyne. *Kytice* byla přijata s velkým nadšením – ale pak zase plynuly dny, týdny a měsíce, zpátečnická vláda ministra Bacha utiskovala český národ stále více a v české literatuře bylo zase mrtvo.

A tu náhle r. 1855 vyšel velmi zajímavý sborník, který se jmenoval *Lada Nióla*. Jeho redaktorem byl pětadvacetiletý Josef Václav Frič, který byl právě propuštěn z komárenské pevnosti, kde byl pět let vězněn. Vydání takového sborníku bylo velmi odvážné. Ale byl to také první signál nového literárního pokolení, které se již

po třech letech přihlásilo novým sborníkem. Tento nový sborník, který se na počest Karla Hynka Máchy jmenoval *Máj* a v němž společně vystoupili mladí, později slavní čeští básníci Neruda, Hálek, Heyduk, Karolina Světlá a jiní, řídil také J. V. Frič.

3

JOSEF VÁCLAV FRIČ je tedy jakýmsi mostem, po němž česká literatura přecházela přes svá „hubená léta“. Osud mostu není pravidelně záviděníhodný. Lidé po něm šlapou, přecházejí z jednoho břehu na druhý, ale málokdy si všimnou, jak je ten most pevný a na jakých mohutných pilířích stojí. Takový osud měl i J. V. Frič. Česká literární historie na něj zapomínala tím raději, že Frič byl – jak mu říkali – „bouřlivák“.

Narodil se v Praze 5. září 1829 a zemřel 14. října 1890 také v Praze. Ale v tomto městě, které miloval, prožil jen začátek a konec svého života. Již v sedmnácti letech byl v Anglii a do Prahy se vrátil začátkem roku 1848. To již napsal několik básní a nebylo pochyby, že je to básník opravdu nadaný a svérázný. Plných jednadvacet let – až do podzimu roku 1879 – bloudil Frič po celé Evropě, Francii, Anglii, Německu, Švýcarsku, Rusku, odloučen od své rodiny a nemaje dovolení k návratu do rodné země. Jen někdy tajně a s nasazením života přijížděl do Prahy, aby se na několik hodin viděl se svou ženou, se svými dětmi a s nejužším kroužkem svých přátel.

Byl to, jak sám říkal, „psí život“. Ale ani při tom největším strádání Frič nepodlehł a nedal se zlomit. Psal básně a politické články. Při svém tak neklidném životě, kdy byl hnán stále z místa na místo, se ovšem jeho básnické nadání nemohlo cele rozvinout. Dlouho také jeho básně nebyly souborně vydány a teprve po jeho smrti je uspořádal a vřelým úvodem doprovodil Jaroslav Vrchlický, který si Friče jako básníka velmi cenil.

Frič má mnoho zásluh o české písemnictví nejen tím, co sám napsal, ale k čemu dal podnět a sílu jiným. Hálek ani Neruda nikdy

nezapomněli, jak právě jeho příklad je stále táhl kupředu. Nejznamenitějším dílem Fričovým jsou však jeho velké čtyřsvazkové *Paměti*, upřímné jako málokteré paměti české, velký a nesmírně poutavý obraz z českých dějin v polovině devatenáctého století. Na J. V. Friče bylo dlouho zapomínáno, ale bude na něj také dlouho vzpomínáno.

*Roj, časopis nových dětí, 1. 11. 1940,
pod pseudonymem Pavel Černý*

Básník ve vyhnanství

Bylo to 16. prosince 1851 ve dvě hodiny v noci, kdy policie vnikla do domu matky Karla Havlíčka Borovského. Policejní komisař Dederer probudil Havlíčka a oznámil mu, že na rozkaz vlády bude převezen do tyrolského městečka Brixenu. Havlíček se musil rychle obléci, rozloučit se se svou rodinou a v policejním kočáře opustit Německý Brod dříve, než se rozední a než se probudí německobrodští občané, kteří by byli sotva s klidem přihlíželi, jak jim nepřátelská vláda krade jednoho z nejmilovanějších politických vůdců českých.

Kdo by u nás neznal verše *Tyrolských elegií*, v nichž Havlíček s trpkým humorem vyjádřil smutek chvíle loučení:

*Matka, žena, sestra, dcerka
malá Zdenčinka
stály okolo mne v tichém pláči –
hořká chvílinka.*

*Já jsem sice starý kozák,
v půtkách tužený,
tenkrát jsem měl trochu těsná prsa
a zrak zkalený.*

*Vtisknul jsem si poděbradku
silně do čela,
aby se těm policajtům slza
nezablyštěla,
neb ti všickni blíže dveří
posud stáli stráž,
aby měla tato smutná scéna
císařskou stafáž.*

Po mnoha letech, když se ukázalo, že historický vývoj nic nedbá ani na vznešené hymny, to jest, když „říše rakouská pominula“, byly otevřeny také tajné policejní archívy a v nich objevena policejní

relace, kterou napsal komisař Dederer, zatýkající tenkrát v noci Karla Havlíčka Borovského. Není ta relace sice básnická, ale přesto nepostrádá zajímavostí.

„Vniknutí do domu a do pokoje Karla Havlíčka“ - oznamuje úředně komisař Dederer - „zařídili jsme tak, že jsem již stál u postele Havlíčkovi, když se tento probudil. Oznámil jsem Karlu Havlíčkovi, co mi uloženo. Ten vstal mezitím z postele, oblékl spací plášť a postavil se se zkříženýma rukama a temným pohledem k fortepianu a poněkud podrážděným tónem »přečtěte mi rozkaz!« žádal, aby mu bylo nařízení znovu opakováno.

Tu bylo mu připomenuto, že se během dvou hodin pojede pryč a že by si tudíž měl shledati a zabaliti nutné cestovní potřeby, že mu pak není dovoleno vzíti s sebou žádnou zbraň. Havlíček poznamenal na to kousavě, zda je mu dovoleno vzíti s sebou ruskou knutu, poněvadž jednání proti němu je prý tyranské, despotické a libovolné.

Jeho choť prosila ho, aby se neodvažoval pokusu o útěk, poněvadž jsem poznamenal, že při jakékoliv demonstraci a při nejmenším pokusu o útěk jeho osobu podle svého rozkazu zajistím. Nato zabalil Havlíček své efekty. Jeho choť, matka a švagrová, jakož i jeho bratr se chovali přitom velmi rezignovaně a v jejich počínání a v jejich slovech vůči mně byla patrna pouze podrážděnost, která je v takových případech vysvětlitelná a prominutelná. V okamžiku loučení vypukli všichni v slzy, Havlíček si nikterak nezadal, setřel si slzy a šel za mnou.“

Takhle líčí zatýkající komisař Dederer odvážení Karla Havlíčka do Brixenu. Líčí to v policejní relaci, která byla v policejních archívech objevena teprve roku 1926, ale snad právě proto tím jasněji na veřejnost ukazovala, jak oprávněné bylo statečné chování Havlíčkovo i proti tak velké policejní přesile, protože roku 1926 již každý věděl, že zvítězila ne věc Bachova, ale věc Havlíčkova.

Již den po svém příjezdu do Brixenu píše Havlíček obšírný dopis Františku Palackému: „Nevím, ráčíte-li již odjinud vědět nejnovější můj osud, ale jsem vypovězenec z Čech do Tyrol. Včera jsem byl

přivezen od policie do tichého údolíčka alpejského. Jak nepochybně sám si pomyslití ráčíte, nedal jsem sám ze své strany ani nejmenší záminky nebo příčiny k takovému nakládání se mnou; od té doby, co jsem Slovana vydávati přestal, choval jsem se zcela politicky tiše a v Německém Brodě měl jsem úmysl tuto zimu ve vší tichosti seděti mezi knihami a těšil jsem se skutečného tak nepokojných rocích na nějakou dobu tichého studování. Ale jinak bylo psáno v knihách osudu čili raději libovlády vídeňské. V noci od 15. na 16. prosince po druhé hodině byl jsem probuzen, u postele mé stál vrchní policejní komisař z Prahy pan Dederer s podkrajským brodským baronem Voithem a žandarm s flintou. Moje žena nebohá byla celá vyděšená. Oznámeno mi, abych hned se oblékl a odjel, že mám na rozkaz ministerstva odvezen býti kamsi, kdežto dle rozkazu bydlėti nucen budu. Místo ono mi nemá býti oznámeno až za hranicemi českými. V pláči své rodiny, matky, sestry, ženy atd. (neboť nevěřily slovům tohoto tajnostného rozkazu, nýbrž obávaly se něčeho horšího) opustil jsem otcovský dům, sám jsem měl více lítosti než zlosti! Před domem stáli opět žandarmové a do jejich kasárny šla také naše cesta. Tam před domem stál již poštovský vůz zapražený, vypraven jest jenom kurýr do Kolína k telegrafu se zprávou, že se razzia podařila, a odjeli jsme hned silnicí k Vídni. Pozornost, jakou mi vláda na této cestě prokazovala, nezapomenu nikdy. Všude pracoval telegraf jen což děláš, všude bylo již pro nás připraveno v hostinci, kam jsme zavítali, a jako strážní duchové očekávali nás sluhové policejní (ovšem jen vždy převlečení, aby se zachovalo decorum a incognito.) Jakousi trpkou ironií naplňovalo mne vždy veselé troubení postillona, s kterým jsme vjížděli do každého místa! Také zde jsem byl přijat nad obyčej zdvořile, bydlím v hostinci, častován od vlády a praveno mi, abych si poroučel, čeho se mi zachce, abych si v ničem nedostatek nepřipouštěl. Vláda všechno zaplatí! O! pokroky neobyčejné, které činí naše vláda v civilizaci. – Příhody mé na cestě nebudu popisovat, ačkoli byly dosti znamenité: přihodilo se mi mezi jiným v Alpách, že se nám koně splášili, že ostatní z kočáru vyskákali a já sám (ani kočí ne) na

kočáře zůstal a čtyřmi koňmi cvalem do své deportace ujížděl, až se mi poštěstilo opratí se zmocniti a koně zastaviti. To všechno hodlám časem svým humoristicky popsat, neboť ráčíte pozorovat, že ani zde jsem neztratil dobrou mysl a především své staré smýšlení.“

Hned na druhý den po svém příjezdu do vyhnanství uvažoval tedy Havlíček – jak vidíme z tohoto dopisu – o další práci, o pokračování ve své činnosti a rychle zdůrazňoval Palackému, že se nezměnil, že tento despotický čin rakouské reakce ho nijak nedonutil opustit staré smýšlení.

A skutečně: doba nuceného pobytu v Brixenu není pro Havlíčka ani pro českou kulturu ztracena. Tady, v Brixenu, napsal Havlíček vlastně všechny tři své velké satirické básně: i *Tyrolské elegie*, i *Krále Lávrů*, i v definitivním znění *Křest svatého Vladimíra*.

Byla to heroická práce. Havlíček byl neustále pod přísným dozorem, policejní úředníci měli kdykoliv zcela volný přístup do jeho pokoje a kdykoliv mohli také zabavit kteroukoli z jeho písmeností. A protože to byli úředníci němečtí, kteří neznali ani slova česky, stávalo se, že zabavili i nejnevinnější Havlíčkovy výpisky z četby jenom proto, že byly psány jeho rukou – a trvalo pak několik neděl, než zabavené papíry byly Havlíčkovi opět vráceny. Ano, za takových okolností bylo hrdinstvím psát – a psát věci tak silné, jako Havlíček v Brixenu vytvořil, k tomu bylo třeba nesmírné vnitřní pevnosti a věrnosti myšlence.

Neméně obtížné pak bylo zachovat to, co již bylo napsáno, dostati to do bezpečí, předati to nějak české veřejnosti. Korespondence Havlíčkova byla ovšem přísně cenzurována, procházela vždy policejním kabinetem a zdálo se téměř nemožno, že by Havlíček mohl cokoli ze své práce „propašovat“ do Čech. Přesto však z jeho brixenského vyhnanství pronikla do Prahy a odtud do celé země všechna básnická díla psaná ve vyhnanství. Nemohla být ovšem vydána, ale byla tajně opisována a rozšiřována, takže sám tisk by je v mnoha případech nemohl více a lépe rozšířit. Proto také rakouská vláda musila dál bojovat s Havlíčkem, ačkoliv ho jako člověka měla docela ve svých rukou. K tomu boji používala několika

reakčních Čechů, kteří někdy vědomě a jindy nevědomě sloužili jejím, to jest protinárodním zájmům. K útoku na Havlíčka v době vyhnanství se například propůjčil zpátečnický publicista Jakub Malý, který se v Časopise Českého Musea snažil přesvědčit český národ, že Havlíček si své vyhnanství zasloužil právem, že jeho činnost byla na škodu české kultury a českému národu, protože měla příliš mnoho nových a „neproveditelných“ myšlenek, že Havlíček byl duch povrchní a neodpovědný, který „dočista zapomněl i na to, že ne každá pravda hodí se pro každého a pro každý čas“. Ale všechno to nebylo nic platné. Havlíček pracoval dál a národ se nedal zviklat ve svém přesvědčení, že tato práce je v jeho, národní prospěch. V těch těžkých dobách bachovské reakce se uplatňovala Havlíčkova optimistická píseň:

*Černý mrak nás včera strašil,
dnes k spatření není;
co ministři nadělali,
to si národ změnil!*

Vídeňští ministři „nadělali“ například to, že poslali Havlíčka do Brixenu, aby ho umlčeli. A národ to tenkrát změnil dokonale: slova a verše Havlíčkovy zněly po celých Čechách tím hlasitěji, čím silněji se vídeňská ruka snažila ucpat ústa zpívajícího satirika. Havlíčkovy básně došly takového rozšíření ovšem nejen pro svého ducha, ale i pro svou formu. Byla to forma vždy skutečně lidová a velmi často se opírající přímo o lidové písně. Každý si může nejen recitovat, ale přímo zpívat například takový epigram ze Šotka:

*Utíkej, Windo, utíkej,
honí tě Košut divokej!
Winda utíká, co může,
Košut ho chytit nemůže.*

*Která je vláda poctivá,
ta se sněmu nevyhýbá;
která je vláda opice,
bojí se třeba slepice.*

Havlíčkovy verše byly skutečně také velmi často zpívány, staly se skutečnými politickými písněmi českého národa.

A ať se Vídeň sebevíce namáhala, ať se čeští zpátečníci sebevíce tužili v jejích službách, Havlíčka přece nevypudili ze srdcí národa. Osobně ho ovšem zničili, umučili ho k smrti. Ale když došlo k pohřbu, viděli nad jeho hrobem tisíce českých občanů, zástupců lidu, který se nedal zastrašit ani zlomit. A to bylo v dobách opravdu tuhé protičeské reakce.

Básník J. V. Frič na to vzpomíná ve svých proslulých *Pamětech*:

„1. srpna 1856 nesli jsme Havlíčka k hrobu. Účastenství bylo veliké – i Palacký šel za truhlou – ale podívaná byla na ty různé české kantory, kteří v bázni, aby si neškodili, naplnili kavárnu naproti nádraží, za oponkami v arkýřních oknech zvědavě na průvod pohlížejíce. Rakev Havlíčkovu zdobil jediný věnec bobkový, trním propletený, kterýž byla dala synem svým, zahradníkem, zhotoviti Božena Němcová. Jelikož nebylo přece lze dárkyni proto potrestat, povolán byl manžel její, pan Němec, muž hřmotný a vysoký, jenž vskutku nad hlavami všech účastníků pohřbu vynikal, na policii k zodpovídání se. A třeba se mu mimo prosté účastenství ničeho vytýkati nemohlo, byl přece, myslím, na 48 hodin „wegen hervorragender Betheiligung!“ odsouzen... Donesli jsme rakev Havlíčkovu až k bývalé Nové bráně, před níž měla býti na vůz naložena. Tam obklopili nás však muži z lidu, statní živnostníci a pracovníci. »Svěřte nám našeho mučedlníka,« tak volali, »my ho poneseme rádi až na Volšany!...« A na Olšanech tisíce takových prostých obklopily hrob muže, který jim patřil.“

*(Úvaha nad vydáním Havlíčkovy Knihy veršů v Družstevní práci)
Svět v obrazech č. 9, 26. II. 1939, nepodepsáno*

Julius Zeyer

(nar. 26. dubna 1841, zemřel 29. ledna 1901)

Rok 1941 je rokem Zeyerovým. Dvě jubilea připomínají nám tohoto velkého českého básníka z družiny lumírovců, básnického přítele J. V. Sládka a Jaroslava Vrchlického, neboť uplynulo sto let od jeho narození a čtyřicet let od jeho smrti.

Ze sedmi dětí, které se narodily v rodině bohatého pražského velkoobchodníka s dřívím, byl Julius Zeyer nejméně stvořen k tomu, aby se stal dědicem podniku. A přece právě jemu určil otec dráhu obchodnickou, od mládí ho učil zacházení se širočinou, zájmu o obchodování dřívím a o číslice v účetních knihách – a umíral přesvědčen, že Julius se stane hlavou jeho velkoobchodnické firmy. Malý Julius byl poslušný syn a snažil se otci vyhovět, ale obchodování bylo celé jeho přirozenosti nesmírně vzdálené. Tisíckrát raději než poučování o obchodu poslouchal vypravování své dobré, prosté chůvy o pohádkových bytostech, o vílách i o Honzovi, kterému říkali hloupý, ale který byl ve skutečnosti spravedlivý, a proto vždy vítězil. Tisíckrát raději než v účetnických knihách listoval v knihách básnických, četl staré pověsti české a seznamoval se s bájemi jiných národů. Tisíckrát raději než mezi bohaté obchodnické přátele svého otce chodíval do čeledníku, protože tam nalézal prosté, upřímné lidi, s nimiž si rozuměl. A když se pak na přání otcovo vypravil do světa na zkušenou, setkával se stále častěji s takovými pracujícími lidmi a poznával, že ve světě je málo spravedlnosti, že těm, kteří nejvíce pracují a tvoří vlastně všechno bohatství světa, se daří nejhůř a že bažení po penězích plodí jen strašnou křivdu na lidech i národech. A celým svým srdcem se postavil na stranu těch, kterým se děje křivda.

Když dospěl, pochopil, že s takovými názory na svět nemůže být vůbec obchodníkem. A pochopila to i jeho dobrá matka, která po smrti svého muže sama vedla celý podnik. Nenutila ho již. Dovolila mu, aby šel za svou touhou a stal se tím, čím být chtěl: básníkem.

V tom, co jsme si řekli o Zeyerově mládí, je i celý básnický osud Julia Zeyera. Jde stále za svou touhou po světě ušlechtilém, krásném a dobrém, v němž by nebylo křivdění ani lidem, ani národům. A protože takového světa kolem sebe nevidí, uchyluje se do světa pohádek a starých bájí, do dějin středověku a do života východních národů, neboť tam všude nalézal lidskou moudrost a cit ještě nezasažený hamižným sobectvím peněz. Sám nazval část své práce „obnovenými obrazy“, ale takovými obnovenými obrazy je vlastně téměř celé jeho dílo: obnovuje básnické obrazy starých bájí českých i cizích, obrazy středověku i původního nezkaženého křesťanství, dává jim novodobý tvar a hlavně naplňuje je svou novodobou touhou po skutečné pravdě a spravedlnosti. Z tohoto rodu je jeho pět bohatýrských zpěvů z českého dávnověku nazvaných *Vyšehrad*, starofrancouzské pověsti *Karolinská epopéja* a *Román o věrném přátelství Amise a Amila*, irská pověst *Maeldunova výprava*, divadelní pohádka *Radúz a Mahulena* a *Tři legendy o krucifixu*, hluboce pronikající do utrpení malého národa i chudého člověka.

I tyto „obnovené obrazy“ jsou Zeyerovým výrazem současnosti. Ale Zeyer se nespokojuje jen s tím a část svého díla tvoří přímo jako romány soudobé, aby už bez závoje bájí a pohádek řekl, jak trpí ubohostí lidí a jak se jeho jemné, citlivé srdce vzpíná po lepším a dokonalejším uspořádání lidských vztahů. Takové jsou zejména romány *Dům u tonoucích hvězd* a *Jan Maria Plojhar*.

Každý velký básník, každý velký umělec touží po tom, aby svět byl lepší a aby v něm žili lidé šťastnější a pravdivější. Ten, který nemá takové touhy, nemůže být velkým básníkem. Každý básník pak svým způsobem slouží této své touze. Některý bojuje za lepší budoucnost, některý káže dokonalost a jiný kárá nedokonalost – Julius Zeyer sní o vykoupení lidí i národů, sní ve svém velkém básnickém díle tak, jako snil kdysi, když byl ještě dítětem a usínal

v mysli s pohádkami, které mu vypravovala stará chůva. Byl
a zůstal vždy básníkem s dobrým a čestným srdcem dítěte.

*Knihovnička Roje, 15. 1. 1941,
pod značkou P. V.*

Jan Ámos Komenský a mír

Některé listy vzpomněly, že 28. března (1939 – G. F.¹) uplynulo 347 let od narození Jana Ámose Komenského. Na základě toho nás upozornil čtenář J. J. ze Židenic na třistaleté jubileum mírového návrhu J. Á. Komenského. Zmýlil se o dva roky, ale dal podnět k této informaci, která bude snad zajímat všechny čtenáře.

Tři sta let uplynulo od dopisu, který Komenský napsal svému příteli do Anglie a v němž oznámil, že chystá vydání díla *Brána věcí* (Janua rerum). Oznámení toto vyvolalo v Anglii a vůbec v učené Evropě veliký zájem. V té době byl již Jan Ámos Komenský, vypuzený ze své země a žijící již dvanáct let v emigraci, znám po celé Evropě jako nejslavnější soudobý pedagog, skutečný geniální „učitel národů“. Byly již známy jeho spisy *Labyrint světa a ráj srdce*, *Hlubina bezpečnosti* i *Didaktika*, psané v dobách, kdy se skrýval před pronásledováním u statečných českých a moravských přátel, ale největší slávu mu získala první kniha napsaná v emigraci v polském městě Lesně a nazvaná *Janua linguarum reserata* čili *Brána jazyku otevřená*. V ní Komenský s pronikavou dokonalostí sestavil z 8000 nejznámějších latinských slov 1000 vět ve 100 odstavcích, podávajících stručný přehled celého světa, vzniku i rozvoje. Myšlenka otvírající opravdu bránu jazyků byla rychle oceněna evropskými učiteli a Komenského dílo bylo záhy přeloženo nejen do mnoha evropských jazyků, ale i do arabštiny, turečtiny, perštiny apod. Proto tedy již pouhé sdělení, že Komenský chystá nové velké dílo, *Bránu věcí* (která by mládeži podávala stručné návody k proniknutí do všech věd i věcí na světě), vyvolalo v Anglii velikou pozornost a zároveň i žádostivost anglických učenců osobně se seznámit a spolupracovat s velkým českým exulantem.

Tak byl Jan Ámos Komenský roku 1641 pozván do Londýna, aby zde založil a řídil sbor učených mužů, kteří by pečovali o všemožný rozvoj a pokrok věd. Teprve v Londýně se Komenský dověděl, že

¹ Gusta Fučíková (poznámka redakce MKP).

pozvání toto nebylo soukromého rázu, ale že ho pozval oficiálně sám anglický parlament. Byl učenými muži londýnskými nadšeně přijat a hned se dali do práce. V Londýně vypracoval Komenský spis *Cesta světla*, kterým nesmírně utvrdil svou autoritu. Ukázal v něm totiž, že mu nejde jen o vědu pro vědu, že mu jde vždy o vědu pro lidi, pro člověka, aby se mu lépe a spravedlivěji žilo. Podal zde obšírný návrh na zřízení obecného školství a rozšíření obecně platných knih, aby vzdělání bylo přístupno skutečně všem lidem na světě. V Londýně měl být vytvořen vědecký výbor, který by pečoval o to, aby vědecké výsledky byly soustřeďovány a užívány v duchu obecně prospěšném. Hlavní význam takového zřízení pro povznesení úrovně lidstva viděl Komenský v tom, že by přestaly války a lidstvu byl zajištěn trvalý mír.

Takový byl mírový návrh, který Komenský předložil učencům v Londýně před 298 lety. Návrh byl ovšem nadšeně přijat, ale svět nebyl ještě tak daleko, aby jej uskutečnil. A byla to naopak válka v Irsku, která přerušila i jednání londýnské konference učenců. Od těch dob myšlenky Komenského hluboko zapustily kořeny, vzdělání lidu se rozšířilo a jednou dojde i k uskutečnění daného mírového návrhu Jana Ámose Komenského.

*Svět v obrazech, r. II., č. 15, 9. 4. 1939,
nepodepsáno*

O nejskromnějších hercích

Drrrrr bum, drrrrr bum, drrrrr bum, bum, bum – bubnoval uprostřed návsi starý muž s bradkou a orlím nosem a obracel se do všech koutů vesnice.

Drrrrr bum – duněl buben a děti i dospělí se sbíhali kolem starého muže, který zvučným hlasem vyvolával:

„Oznamuje se slavnému publiku obce té a té, že dnes večer o osmé hodině na vlastní oči uvidí nikdy nevidanou a na vlastní uši uslyší nikdy neslýchanou komedii: Šťastná náhoda v lese aneb Oldřich a Božena čili Posvícení v Hudlicích, v kteréž nejslovutnější herci mého tyátrum neboli divadla... a tak dále a tak dále... ke kterémužto představení slavné publikum se co nejuctivěji zve!“

A večer v hospodské jizbě, na hrubých lavicích a prknech, které se až prohýbaly pod vahou přechýlených diváků, sedělo nejvzornější divadelní obecnstvo a poslouchalo a dívalo se napjatě, kterak šťastná náhoda na malém jevišti svedla knížete Oldřicha s krásnou pannou Boženou a jak z toho byla nakonec svatba. Herci, kteří tento radostný a dojmavý příběh hráli, nebyli jen „nejslovutnější“, jak sliboval na návsi sám pan principál čili ředitel divadla, byli i nejskromnější mezi všemi herci světa. Nechtěli nikdy plat za svou hru, nechtěli nikdy jíst ani nechtěli spát v posteli a byli docela spokojeni, když je jejich principál po představení prostě – pověsil.

Ano, pověsil. A druhého dne už zase hráli, jako by bylo vše v nejlepším pořádku. A také to bylo v pořádku. Neboť ti skromní herci byli – ze dřeva a jejich divadlo bylo divadlo loutkové.

Dnes se většina lidí dívá na loutkové divadlo, jako by bylo jen divadlem pro děti. Ale tenkrát na počátku devatenáctého století sedávalo v hledišti loutkových divadel víc dospělých než dětí. V Praze ovšem byla velká divadla: roku 1738 bylo otevřeno první stálé divadlo v Kotcích, roku 1783 byla dostavěna velká budova divadla Nosticova, později nazvaného Stavovským, a roku 1786 se hrálo v prvním samostatném divadle českém, v tak zvané Boudě na Koňském trhu (dnešním Václavském náměstí). Ale to všechno bylo

jen v Praze. V menších městech a tím méně vesnicích nebylo takových divadel. A přece čeští vesničané a obyvatelé venkovských městeček v Čechách měli také rádi divadelní představení a i pro ně mělo divadlo veliký kulturní a národně politický význam. A protože nemohli putovat do daleké Prahy, putovalo divadlo za nimi. Nebylo to divadlo s živými herci, byla to jen malá scéna s herci dřevěnými, ale měla pro venkov takovou důležitost a plnila takové úlohy jako české představení v Kotcích a u Nosticů i v slavné Boudě. Takových loutkových divadel putovalo po českých městečkách a vesnicích několik. Nejslavnější a i vám jistě podle jména známé bylo divadlo Matěje Kopeckého. Matěj Kopecký je dnes počítán mezi pamětihodné muže české vzdělanosti a jsme šťastni, že jsme ho měli. Ale sám měl život trpký a jen neštěstí ho vedlo k jeho loutkářskému umění. Narodil se ve vsi Strážovicích na Prácheňsku, ani nevíme přesně kdy. Možná že roku 1762 a možná že až roku 1775. Byl to obratný chlapec, a proto byl dán do učení k mistru hodináři. Dobře se vyučil, ale hodinářem se nikdy nestal. Naverbovali ho na vojnu a poslali do Itálie bojovat proti Napoleonu Bonapartovi. Tak byl nešťastně vytržen z klidného života, v němž by se byl jistě dopracoval poměrného blahobytu jako hodinářský mistr – ale pro českou kulturu to bylo štěstí. Neboť v Itálii poznal slavné vlašské loutkářství, které mělo vysokou úroveň a bylo nepostradatelnou součástí lidového života kulturního. Za bojů v Itálii byl dvakrát zraněn; podruhé tak vážně, že byl z vojny propuštěn a vrátil se do Čech. Na hodinářství nebylo už ovšem ani pomyslení, protože v těžkém řemesle vojenském ztratil na dlouho jemnou citlivost v prstech i zručnost, jíž se kdysi naučil. Usadil se tedy v Miroticích – kde se později narodil Mikoláš Aleš – založil si malý obchod se střížním zbožím, oženil se a měl hromadu dětí, pro které jako dobrý táta vyřezal ze dřeva loutky a hrál s nimi divadlo.

A tak by byl Matěj Kopecký zůstal nepochybně váženým mirotickým obchodníkem, kdyby – opět naštěstí pro české umění – nebylo do jeho života zasáhlo neštěstí. Jednoho dne roku 1811 vypukl u Kopeckých oheň a přes zoufalé úsilí celé rodiny i sousedů

vyhořel jejich dům až do základů. Nezachránili nic než trochu šatstva, peřin a – loutkové divadlo.

To rozhodlo. Matěj Kopecký, který již dávno toužil po tom, aby se nějak platně účastnil v obrozujícím se životě národním, viděl v tomto neštěstí skoro pokyn osudu. Poslechl ho – a vydal se s celou svou rodinou na dlouhou, předlouhlou pouť od vesnice ke vsi a od městečka k městu, na pouť, která skončila až jeho smrtí. Bylo to těžké putování, ale znamenalo radost, vzrušení a kulturní obohacení pro tisíce a desetitisíce malých i dospělých obyvatelů českého venkova. Se svými pimprlaty, jak se jeho dřevěným hercům říkalo, usiloval vždy o skutečné lidové umění a snažil se držet krok s divadlem pražským. Na jeho divadle v loutkářské úpravě vidělo venkovské obcenstvo tytéž české hry, kterým se obdivovalo obcenstvo v divadle pražském. Hrál s láskou hry Václava Tháma, Prokopa Šedivého, Antonína Zimy, J. N. Štěpánka i jiných tehdejších českých dramatiků, sám si je upravoval – ale sám také tvořil nové divadelní hry. Nejznámější z nich je veselohra se zpěvy *Pan Franc na zámku*, na níž také můžeš vidět, jaké úspěchy měl Matěj Kopecký v českém lidu a jak si s ním rozuměl. Vždyť jméno „pana France“ potom docela zobecnělo jako lidová přezdívka pro zlé a naduté panské karabáčníky, kteří honili vesničany do roboty a byli spravedlivě nenáviděni i pro své násilnictví i pro svou tupost.

Byl tedy Matěj Kopecký nejen prostě dobrý principál loutkového divadla, ale skutečný lidový buditel, který uvědoměle plnil uměním svůj buditelský úkol a byl za to lidem vřele milován. Draho, opravdu krví svého srdce platil však za úspěchy svého díla. Měl dvacet dětí – a jen dvě z nich přežily útrapy kočovného života. Bývaly dny, kdy se na loutkovém divadle objevila cedulka:

„Dnes se nehraje!“

To bývalo tehdy, kdy v komediantském voze dodýchalo opět jedno z dětí Matěje Kopeckého a kdy se hlas principálův zajíkal smutkem. Ale druhého dne už se musilo hrát a hrálo se a putovalo dál, až zase někde na vzdálené „štaci“ prostá cedulka oznámila, že „dnes se nehraje“. A nikdo ani nevěděl, kolik smutku se za tou

prostou cedulkou skrývá; nikdo nevěděl, že principál Kopecký pochovává své další dítě, pro něž si přišla „studená rušitelka“. „Studená rušitelka“ – tak říkal ve svých hrách smrti – a nouze s bídou provázela ho na celé jeho slavné pouti. Došla s ním až do Týna nad Vltavou.

Drrrrr bum, duněl buben a děti i dospělí se sbíhali kolem starého muže, který už třesoucím se hlasem vyvolával:

„Oznamuje se slavnému publiku starobylého Vltavotýna, že dnes večer o osmé hodině na vlastní oči uvidí...“

Bum – dopadla palička na buben a skutálela se na zem. I druhá vypadla z rukou starcových a slavné publikum Vltavotýna na vlastní oči uvidělo poslední vystoupení táty českých pimprlat Matěje Kopeckého. Složil se tiše k zemi vedle svých paliček – a zbylí dva synové pověsili večer na loutkové divadlo prostou cedulku: „Dnes se nehraje!“

To bylo na podzim roku 1847. Uložili ho na týnském hřbitově, aby si nadobro odpočinul po dlouhém putování českou zemí, a střízlivá ruka úředníka zapsala do seznamu mrtvých: „Matěj Kopecký, komediant z Mirotic a vdovec, žebrák.“

Komediant a žebrák!

Ale drkotavý komediantský vůz Matěje Kopeckého na venkově jako nevzhledná dřevěná Bouda v Praze byly prvním skutečným Národním divadlem českým.

*Roj, časopis nových dětí, 14. V. 1941,
pod pseudonymem Petr Vácha*

Tři čeští divadelníci před sto lety

Cestu, kterou ušlo české divadlo i české dramatické písemnictví v první polovině devatenáctého století, vyznačují tři jména: Václav Kliment Klicpera, Josef Kajetán Tyl a Josef Jiří Kolár. Všichni tři byli divadelníky duší i tělem, a ačkoli pracovali i v jiných oblastech české kultury a i v nich vykonali dílo často velmi významné, hlavní jejich význam byl a je v práci divadelní.

Václav Kliment Klicpera

Mezi českými ochotníky v družině J. N. Štěpánka objevil se roku 1813 urostlý, statný mladý muž. Přivedl ho horlivý člen družiny, posluchač lékařství František Klicpera, a představil ho jako svého bratra Václava. Václav měl zvučný hlas, dobře přednášel a jenjen hořel, aby se mohl v divadle uplatnit. A uplatnil se brzy a s velkým úspěchem, když hrál Karla Moora v Schillerových *Loupežnících*. Od té chvíle byl Václav Kliment Klicpera počítán mezi hlavní opory českého divadla. Platilo to i pro budoucnost. Stal se skutečně takovou oporou, ne však jako herec, nýbrž jako dramatik, jako spisovatel divadelních her.

V. K. Klicperovi bylo teprve 21 let, když poprvé hrál, ale měl již bohatou životní zkušenost a takové začátky, že by v nich byl nikdo nehledal začátky slavného dramatika. Jeho otec byl krejčím v Chlumci nad Cidlinou. Měl malou dílnu, málo peněz a tři syny. Dva poslal na studie, třetího si nechal doma, aby se vyučil jeho krejčovskému řemeslu. A ten třetí, který se narodil 23. listopadu 1792 – to byl právě Václav Kliment. Tak příští český dramatik sedával na krejčovské židli, učil se držet jehlu, navlékat nitě a žehlit kalhoty vzácných zákazníků.

Ale učeďník rostl rychleji než jeho krejčovské umění a otec brzy uznal, že chlapec tak silný a veliký se na krejčovinu nehodí. Václav Kliment byl tedy poslán – na řeznictví. Nelíbilo se mu to, toužil také po studiích, ale co měl dělat. Tři studenty by byla malá dílna otcova

neužívala. V patnácti letech byl už řeznickým tovaryšem a vydal se – jak to tenkrát bylo pravidlem – do světa na zkušenou. Došel jen na Moravu, dál nemohl. Nesnášel zápach krve na velkých jatkách, onemocněl z toho – a když se uzdravil, neměl již na řezničinu ani pomyslení. Šel do Prahy. A už ne na řemeslo, nýbrž na studie.

Šestnáctiletý vytáhlý mladík mezi žáčky první třídy staroměstského gymnasia vypadal sice trochu směšně, ale Klicperu to neodstrašilo. Jen když mohl studovat. A brzy – s pomocí dobrého bratra Františka – byl z nejlepších žáků gymnasia, ačkoli si domácím vyučováním sám musil vydělávat na živobytí. Vystudoval střední školu, vystudoval i školu vysokou – a tak se nakonec krejčovský učeďník a řeznický tovaryš stal profesorem. A to profesorem znamenitým, který české kultuře vychoval desítky dobrých pracovníků, z nichž mnozí – jako Erben, Langer, Tyl, Neruda, Hálek – vysoko vynikli.

Ale hlavní jeho láskou od studentských let až do smrti (zemřel v Praze 15. září 1859) bylo divadlo. Byl to první skutečně rozený dramatik český, zakladatel českého divadelního písemnictví. Měl divadlo v krvi. „Mně je celý svět dramatická báseň. Ze všeho, co čtu, co vidím, mimoděk scény sprádám a osnuju,“ řekl o sobě. A dobře to řekl. Stačil mu nepatrný podnět, třeba jen krátká povídka nebo nějaká událost na ulici – a už se mu před očima začalo rozvíjet celé divadelní pásmo. Tvořil proto lehce, v několika dnech dovedl napsat celou divadelní hru a známou veselohru *Divotvorný klobouk* napsal dokonce za jediný den a noc.

Téměř šedesát divadelních her – kromě rozměrných historických románů a povídek – tvoří literární dílo Klicperovo. Jeho současníci si vážili zejména jeho tragédie z českých dějin *Soběslav*, *kníže české* a jeho divadelních pověstí (*Blaník*, *Loketský zvon*), ale nejcennější a nejživější jsou jeho veselohry – např. *Veselohra na mostě*, *Rohovín Čtverrohý*, *Hadrián z Římsů*, *Každý něco pro vlast*, *Divotvorný klobouk*, *Zlý jelen* – hrané i dnes ještě s úspěchem.

Celý jeho život a právě ty nejtěžší zkušenosti z mládí byly mu pomocníky při psaní veselohr. Poznal mnoho lidských typů

a dovedl je pak s opravdovým mistrovstvím proměnit v divadelní postavy s ostře řezanými rysy jejich povah. Znal dobře lidovou řeč a lidový vtip a dovedl jimi vládnout. Proto jsou jeho veselohry tak živé. A ještě něco: pan profesor nikdy nezapomněl na otce krejčího a na své řeznické tovaryšství. Byl spravedlivý, pomáhal chudým studentům, měl upřímnou lásku k lidu a upřímnou nelásku k těm, kdo s ústy plnými vlastenectví odírali pracující. A to vše se projevovalo i v jeho veselohrách, které nebyly jen veselé, ale které také dovedly klepnout přes nos všelijaké veřejné i skryté lakomce a nadutce a ukázat třeba jen v idyle, jak spravedlnost vítězí. Tak nejen jazykem a nejen dobrosrdečným humorem, ale i myšlením byl Klicpera ve svých veselohrách dramatikem opravdu lidovým.

Josef Kajetán Tyl

U Tylů v Kutné Hoře, kde se Josef Kajetán 4. února 1808 narodil, se leckdy scházeli Josefovi spolužáci z obecné školy. Ve škole to byli praví neposedové a na ulici bylo s nimi k nevydržení, ale tady, u Tylů, sedávali tiše jako pěna. To proto, že jim malý Josef Kajetán hrával divadlo, které si sám skládal, a s figurkami, které vyřezával jeho otec pro jesličky.

Tak se už v dětství projevila Tylova láska k divadlu a jeho otec – krejčí z Kladenska, který se v Kutné Hoře usadil až před svatbou – přál této lásce, protože jako vysloužilý vojenský hudebník měl rád vše, co se nějak blížilo k umění. Ale sotva by se byl tenkrát radoval, kdyby byl věděl, jaká utrpení způsobí divadlo jeho synovi a že Josef Kajetán zaplatí svou lásku k divadlu i životem.

Ano, mnoho Josef Kajetán Tyl vykonal v české kultuře, vytvořil nový druh lidové povídky ze soudobého života, vytvořil nový typ lidového časopisu, byl znamenitým redaktorem a velmi se zasloužil o společenský život český jako jeho vynalézavý organizátor, ale ničemu nedal tolik ze svých sil jako divadlu.

Divadlu obětoval vše. Pro divadlo opustil studie, pro divadlo odešel z úřadu, který mu zajišťoval existenci, pro divadlo se na

konec rozloučil i s Prahou, kterou velmi miloval. Ze studií odešel ke kočující herecké společnosti, v níž zažil mnoho bídy a málo radosti, ale ani těmi těžkými začátky se nedal odstrašit od své lásky. V herectví ostatně nikdy štěstí neměl, herec byl špatný, ale brzy se osvědčil jako dobrý divadelní organizátor a režisér, když kolem sebe soustředil ochotnickou družinu, která hrála v malém, ale pěkném divadélku, zřízeném v bývalém klášteře u Kajetánů na Malé Straně. Mezi členy této družiny byli mladí mužové, kteří se zakrátko proslavili v české literatuře – Mácha, Sabina, Rubeš, Jablonský, humorista Filípek, věrný spolupracovník Tylův – ale začínali tu i budoucí slavní herci čeští: Josef Jiří Kolár, Anna Manetínská a Jan Kaška. Úspěch českých představení byl tak zřejmý, že sám tehdejší ředitel Stavovského divadla tenorista Stöger postavil v Růžové ulici nákladný dům s pěkným divadelním sálem a určil jej zvlášť pro české hry, jejichž režisérem se stal opět Tyl. A zase Tyl, už jako uznávaný nejlepší představitel českého divadla, stal se pak i dramaturgem českých her na divadle stavů.

Bez této velké, nadšené i obětavé činnosti Tylovy bychom si vývoj českého divadla ani nemohli představit. Ale bez Tylova jména byl by nepředstavitelný i vývoj českého dramatického písemnictví. V něm vrcholí to, co je nejživotnější u jeho učitele a předchůdce V. K. Klicpery a co je příznačné pro celou obrozenskou dobu českého divadla, pro jeho začátky v nové době: lidovost českého divadla.

Skutečně velké doby prožívá divadlo jen tehdy, kdy je divadlem nejširších vrstev, kdy nejen poutá jejich zájem, ale i vyjadřuje jejich zájmy, jejich myšlenky, jejich touhy, kdy není rozporu mezi divadelním uměním a lidovostí v nejvlastnějším smyslu toho slova. Obrozenské začátky českého divadla byly skromné a chudé – a přece to byla pro naše divadlo doba velká, právě proto, že bylo lidové, že v jednom úsilí a v jedné radosti spojovalo dramatické básníky, herce, režiséry i široké vrstvy obecnstva. Později jsme měli krásné budovy, znamenité básníky a hudebníky, výborné herce

a režiséry, ale opravdu velké divadlo, spojující umění s lidovostí, dovedl vytvořit již jen génius Smetanův.

Tyl tedy vyvrcholil, ale zároveň uzavřel tu první velkou dobu českého divadla. Byl leckdy příliš přecitlivělý, příliš sladký ve svém vlastenectví, ale přesto nadmíru šťastně vystihl soudobý život lidový a jeho starosti i radosti ve svých občanských činohrách – *Pražský flamendr*, *Paličova dcera*, *Chudý kejklíř* – i v proslavené frašce *Fidlovačka*, vystihl lidovou básnivost, humor i povahu lidové morálky v divadelních báchorkách *Strakonický dudák*, *Jiříkovo vidění*, *Tvrdohlavá žena* a vystihl i lidovou touhu, třeba ještě velmi nejasnou a neuvědomělou, touhu po spravedlivém řádu a sociální volnosti – to zejména v tragédii *Kutnohorští havíři* a v *Janu Husovi*.

Jak dobře byl chápán širokými vrstvami, jak živý byl tu styk básníka s lidem, ukazuje osud jeho písně *Kde domov můj?* Psal ji narychlo jako jednu ze zpěvních vložek pro svou *Fidlovačku*, hudbu k ní skládal František Škroup, kapelník Stavovského divadla, na poslední chvíli před prvním představením – a přece se stala národní hymnou. To ovšem Tyl sám neočekával. Ale skutečnost, že právě tato prostá píseň slepého houslisty Mareše z *Fidlovačky* se postupně vyvinula v národní hymnu ne na něčí příkaz, nýbrž z lidové vůle, dokazuje nad jiné zřetelně, jak hluboko Tyl zapustil kořeny v povaze českého lidu.

Josef Jiří Kolár

Lásku k divadelnímu umění neztratil Tyl ani tehdy, když byl vypuzen z pražského divadla. Vytvořil si z několika věrných druhů hereckou společnost a končil tak, jak začínal: jako kočující herec. Putoval od města k městu, hrál české hry venkovskému lidu, na bedně s divadelními pomůckami psal a překládal, sám rozepisoval úlohy, sám maloval kulisy – a v bídě a o častém hladu chřádl vůčihledě, až 11. července 1856 za pobytu v Plzni zemřel.

A zatím v Praze stoupal k slávě nový představitel českého divadla, někdejší druh a později soupeř Tylův, Josef Jiří Kolár, který

Tyla, jen o čtyři roky staršího, přežil o celých čtyřicet let. Proč byl zasloužilý divadelník Tyl odsouzen k bídě a předčasné smrti a proč dalo české divadlo přednost Kolárovi? Byl to nutný důsledek dějinných změn, které nastaly v českém národě a které se jasně projevíly právě v polovině devatenáctého století. Lidový Tyl viděl národ ještě jako celek, v němž v jedno splývali řemeslníci, rolníci i drobní obchodníci, a radoval se z toho, jak si někteří z nich „polepšují“, jak bohatnou, jak se jejich podniky rozšiřují. Skutečně: z některých obchodníků se stali velkoobchodníci a bankéři, z některých řemeslníků velkopodnikatelé a továrníci – ale z těch druhých se pak musili stát jejich zaměstnanci, pracující pro ně a na ně. Zájmy bohatých a chudých se odlišovaly stále zřetelněji, nebyly stejné v životě a nebyly ovšem stejné ani na divadle. Bohatým českým měšťanům už se nelíbil příliš prostý a lidový Tyl, chtěli divadlo jiné, takové, které by vyjadřovalo jejich bohatství, moc a lesk, divadlo reprezentační. Tak začala doba velkého divadelního slohu – ale skončila velká doba divadla lidového. Mezi dramatickým básníkem i hercem a obecnostem už nebylo toho krásného, živého a životodárného vztahu, dramatik a herec už neměli stejných myšlenek a citů jako jejich diváci, divadelní umění se musilo odtrhnout od života, starostí a radostí těch, kteří se na ně chodili jen dívat. Podnikatel, jehož starostí i radostí byly peníze, šel se prostě večer podívat do divadla na velké city a vášně, které sice patřily k člověku, které byly hluboce lidské, ale kterých sám neměl. A herec tu byl, aby mu je právě toho večera předvedl. Jiných styčných bodů mezi nimi nebylo. Životní podmínky dramatiků a herců se zlepšily, divadelní umění se rozvíjelo, ale jeho význam ve veřejném životě byl mnohem, mnohem menší než za dob obrozeneckých, kdy bylo jen v začátcích.

Nejznamenitějším představitelem této nové doby českého divadla je Josef Jiří Kolár, který se narodil v Praze 9. února 1812. Je to první český herec velkého slohu, mohutná herecká postava, jaká se nikdy předtím na českém jevišti neobjevila. Vytvořil nový, vznosný a vzletný sloh herecký, se strhující silou dovedl hrát

zejména hrdiny her velkého anglického dramatika Shakespeara (čti šejkspíra) a oslňovat a uchvacovat své posluchače vášnivým a hrdým výrazem. Byl to muž velmi svérázný a hluboce vzdělaný, který měl vždy odvahu k neobyčejným uměleckým výkonům. Jako herec a režisér působil na zemském divadle Stavovském až do roku 1873 a celé herecké pokolení se u něho učilo. Ale i později, kdy už byl na odpočinku, býval často zván na scénu Národního divadla, které bylo zatím postaveno, a i jako stařec skoro osmdesátiletý dokazoval tu ještě svou hereckou velikost. Přemohla ho teprve smrt, která přišla 31. ledna 1896.

Pod vlivem Shakespeara, největšího dramatika všech dob, napsal i několik divadelních her, z nichž nejlepší je tragédie *Pražský Žid*. Silným a původním dramatickým básníkem však nebyl. Jen výborná znalost divadelní techniky pomáhala těmto hrám k úspěchu. Na velikosti Kolára-herce to však ničeho neubírá. Jím, hercem, začíná nové období českého divadla, v němž nejvýznamnější a nejpamátnější událostí je postavení samostatného divadla Národního.

*Knihovnička Roje č. 57, 1941,
pod pseudonymem Petr Vácha*

Národní divadlo

Základní kámen

Když sedmého března roku 1868 prohlíželi čtenáři kterékoli ze svých českých novin, zastavili se jistě u výrazně upraveného provolání, které začínalo:

„Čechové! Rodáci! – Dne 16. máje položíme základní kámen Národního divadla v Praze...”

A pak s pocity jistě radostnými čtli dále: „V novějším životě našem vedle Národního divadla není snad předmětu, o jehož uskutečnění veškerý národ byl by se zasazoval se stejnou jednomyslností, se zápalem ohnivějším, s obětavostí dojemnější... Národní divadlo znamenalo nám, že národ, jenž o své vlastní síle vstoupil opět mezi živé, tolik v sobě cítí nadání a duševní pružnosti, že rovněž o své síle dostoupí oné světlé výše, kde národové podávají sobě ruce a sbírají se co synové ducha... Proto Národní divadlo má význam tak všeobecný, tak vzrušený. Celý národ to cítil a po dvoje desetiletí strádal si kámen ke kameni, sbíral dárek k dárku, přikládal zrnko k zrnku... Hle, po dvojím desetiletí zrnko k zrnku snášené vyrostlo již v takovou zásobu, že můžeme upravit národu českému první velký svátek, svátek to slavného položení základního kamene k této budově národní... Den 16. máje jest našemu národu svátkem – přijďte a buďte s námi jeho svědky!”

Tak čtli – a alespoň občané pražští a v obcích kolem Prahy si hned umiňovali, že se na tu slávu přijdou podívat. Ale čím více se blížil stanovený den, tím více a dál jako kruhy na vodě se šířilo rozhodnutí: „Půjdeme tam taky, sousedé!” I nejvzdálenější obce nejen v Čechách, nýbrž i na Moravě počaly se připravovat k cestě do Prahy – a šestnáctý květen roku osmašedesátého viděl nejradostnější a nejvelkolepější slavnost národní, jaká kdy byla v Praze uspořádána. Vždyť provolání mělo pravdu: celý národ věděl, co pro něj Národní divadlo znamená, celý národ je pomáhal stavět a celý

národ se chtěl zúčastnit kladení základního kamene k němu; když ne přímo, alespoň svými zástupci.

Slavnosti začaly dokonce dříve, než slavnostní výbor připravoval. Již pátého května přivezl vlak na státní – dnešní Hyberské – nádraží velký kámen z hory Radhoště, určený do základů Národního divadla jako pamětní dar Moravy, a kámen byl pak vezen přes celou Prahu ve velkém, ačkoli jen narychlo uspořádaném průvodu, jehož jádro tvořili moravští studenti, studující v Praze. Pěkně byly přivítány i ostatní kameny – z Hostýna, Práchně, Trocnova, Blaníku – ale zvlášť slavná byla cesta kamene z Řípu a z vrchu Žižkova. V neděli 10. května byl na úpatí Řípu uspořádán velký tábor českého lidu, na kterém zajímavou řeč o významu divadla pronesl spisovatel Karel Sabina, pak byl řípský kámen naložen na velký valník ozdobený květinami, chvojím, stuhami a prapory – a desetitisícový průvod se dal na cestu. Nebylo obce, v níž by se nebyl zastavil, nebylo člověka, který by jej byl alespoň na kus cesty nedoprovodil, všude jej nadšeně vítali a zasypávali kámen novými květinami a věnci, takže se celý vůz změnil cestou v květinový sad. Byl to skutečný triumfální pochod v záři krásného jarního dne, který, jak mnozí tenkrát říkali, ztělesňoval jaro národa.

11. května o třetí hodině odpolední se blížil průvod ku Praze. Tu, ještě před branami, se k němu připojil průvod žižkovských, vezoucí tvrdý, neotesaný kámen z vrchu Žižkova, vážící šedesát metrických centů a ozdobený nápisem:

„Nejmladšímu strážci národa – nejstarší strážce Prahy.“ Bylo pondělí, všední den, pracovní, ale když průvod vstoupil do Prahy, osmdesát tisíc lidí doprovodilo takto oba kameny Prahou až k staveništi Národního divadla.

16. května 1868

Zdálo se skoro, že tolik nadšení a slávy nemůže být ani překonáno. A zatím to byl jen slabý náznak toho, co přišlo

16. května. Už po celý den předtím od časného rána sjížděli se účastníci slavnosti ze všech končin Čech i Moravy. Na silnicích, vedoucích ku Praze, kráčeli pěší a drkotaly ozdobené vesnické povozy jedním nepřetržitým proudem, po všech tratích železničních každé půl hodiny přijížděly zvláštní vlaky – jen z Moravy jich toho dne přijelo 26 – a každý ten vlak měl šedesát až osmdesát vozů tažených dvěma lokomotivami. Na všech větších stanicích, pokud to jen bylo možno, připínali nové vagóny, a přece se ještě desetitisíce lidí již do Prahy nedostaly.

Kolik návštěvníků přišlo tenkrát do hlavního města – pěšky, na vozech, na koních, ve vlcích, v dostavnících, ba i na střechách dostavníků – nemohl spočítat nikdo. Ví se jen, že pouze na Invalidovně, kde se řadil průvod, bylo 16. května ráno na 200 000 lidí.

S takovou účastí nikdo nepočítal. Pražané, stržení obecným nadšením, ochotně poskytovali přístřeší i neznámým příchozím, ale nakonec už nebylo místočka pod střechou a přemnoho poutníků se musilo spokojit tvrdým noclehem v sadech, pod loubím starých domů a na schodištích kostelů a paláců nebo probdít celou noc ve veselé zábavě s jinými. O veselí nebylo prý ani mezi těmito postiženými nouze.

Dříve však, než nadešla tato noc před velkým dnem, uviděli Pražané i poutníci krásnou světelnou slavnost na Vltavě, která byla vlastním začátkem divadelních slavností. Vltava byla pokryta lodkami a prámy, z nichž naráz zazářily tisíce pochodní a lampiónů, ze Střeleckého ostrova byl vypalován velký ohňostroj a zář světél proudila po nábřeží a po obou mostech pražských po mnoho hodin. Tak i těm, kdo neměli kde spát, nebyla noc dlouhá, neboť již o páté hodině ranní začal se na Invalidovně řadit slavnostní průvod, který byl největší podívanou hlavního dne slavností, 16. května.

S velikou láskou a obětavostí připravovaly jej jednotlivé kraje českých zemí, které vypravily zvláštní krojované družiny, i všechny cechy řemeslnické, vystrojené v historických krojích a namnoze

provázené alegorickými vozy, na nichž byla znázorňována jejich práce nebo jejich dějiny.

Obrovskými špalíry od Invalidovny, předměstím karlínským, Poříčím a kolem Prašné brány přes celou Prahu došel průvod až k slavnostně vyzdobenému staveništi Národního divadla, kde pak bylo provedeno obřadné položení základního kamene. První k němu přistoupil František Palacký, poklepal jej zednickým kladívkem a řekl: „Ve jménu národa v Čechách i na Moravě jednotného, požehnejž Bůh dílu svatyně této, na které národu českému zjevovati a před oči stavěti se má všeliká mravní pravda i krása.“ Za ním přistupovali pak zástupci zemí, krajů, spolků, uměleckých i vědeckých organizací, každý klepl zednickým kladívkem a pronesl své heslo. Byl mezi nimi i J. J. Kolár za umění dramatické, který řekl: „V umění nesmrtelnost!“, i Bedřich Smetana, zástupce dramatické hudby, jehož heslem bylo: „V hudbě život Čechů!“, a také zástupce dělnictva František Chleborád, který významným symbolem připomněl: „Rukou dělnictva vyrvány byly kameny tyto z lůna země, rukou dělnictva bude i budova tato dokonána!“

Slavnosti trvaly pak i odpoledne a večer po celé Praze, zejména však na rozlehlé, tenkrát ještě žádnými domy nezastavěné letenské pláni.

Nejvýznamnější uměleckou událostí toho dne, památkou pro celé české umění, bylo první představení Smetanovy opery *Dalibor*, uspořádané ve velkém divadle Novoměstském, nikoli v českém divadle Prozatímním. Prozatímní divadlo bylo sice přímým předchůdcem divadla Národního, ale bylo příliš malé, a proto nevyhovovalo při tak slavné příležitosti. Vždyť i to rozsáhlé Novoměstské divadlo pojalo sotva desetinu těch, kteří dychtili zúčastnit se tohoto představení.

Tři dny trvaly slavnosti, jen neradi se návštěvníci z blízkých i dalekých krajů loučili s Prahou a před odchodem skoro každý se šel znovu podívat na staveniště divadla, kde dělníci už pracovali na základech, aby pak doma mohl vypravovat:

„Už brzy, brzy budeme mít Národní divadlo.“

Nové překážky

Kdyby byl někdo toho slavného 16. května roku 1868 řekl nadšenému divákovi, že jeho desítiletý synek, který se na všechnu tu krásu a radost díval očima dokořán otevřenýma, sám už bude mít děti, než bude Národní divadlo skutečně postaveno – nebyl by mu to věřil. Jak by také! Vždyť přece na vlastní oči viděl, s jakou chutí se dělníci ihned dali do základů, jak se hned po položení základního kamene začalo stavět.

Ano, stavělo se, stavělo – ale tuze pomalu. Za čtyři léta se celá stavba dostala teprve k přízemku, po šesti letech byla u prvního poschodí a teprve za deset let začala být pokrývána střechou. A to ovšem o vnitřním zařizování nemohlo být ještě ani řeči.

Proč stavba tak pomalu postupovala? Vyprchalo snad nadšení českého lidu, bez jehož sil nemohla být stavba uskutečněna? Přestal se snad zajímat o osudy svého divadla? Ne, naprosto ne! Přes všechny jeho obětavé sbírky se peněz přece jen nedostávalo. Bohatí mužové, kteří většinou zasedali ve Sboru pro zřízení Národního divadla, pomýšleli totiž stále usilovněji na to, že divadlo musí být nádherné.

Proto také ze tří soutěžních návrhů vybrali právě ten nejnákladnější a ještě rozpočet stále překročovali. Postavení divadla mělo stát 472 000 zlatých a při kladení základního kamene byla v pokladně již téměř polovina této částky. Nakonec však musil národ sebrat nejen tu druhou polovinu, nýbrž sedmkrát více, protože stavba Národního divadla – ještě neskončená – stála 1 522 120 zlatých.

Pravda: byla za to postavena budova na pohled opravdu monumentální a důstojná svého určení. Architekt Zítek, profesor pražské techniky, který návrh vypracoval, velmi dbal o její výrazný renesanční zevnějšek. Zato vnitřek nebyl řešen vhodně, málo vyhovoval soudobým pokrokům v divadelní technice a ještě méně

požadavkům, které mohl národ klást na divadlo skutečně své. To však bylo jen půl bědy. Druhá, horší polovina byly stále konkurenční boje mezi oběma měšťanskými stranami, které si činily nárok na uznání zásluh o stavbu Národního divadla, ačkoliv hlavní zásluhy měli především právě ti, kdo se těchto bojů nezúčastnili. Došlo to někdy dokonce tak daleko, že jedna strana vyzývala české obecnstvo, aby vůbec nechodilo do českého divadla, protože druhá strana byla v té době právě u vesla.

Za takových podmínek nemohlo ovšem Národní divadlo rychle růst. A kdyby nebylo síly českého lidu, který se ani těmito sváry – ačkoli je pociťoval velmi trpce – nedal odloudit od lásky k Národnímu divadlu, kdo ví, kdy by vůbec bylo postaveno. Lid však jako vždy zůstal věren dílu národa a obětavě překonával všechny překážky. Dál horlivě sbíral peníze, posílal i stavební materiál a leckdy byste byli mohli spatřit na staveništi pražské řemeslníky a dělníky, kteří po práci dobrovolně skládali z vozů přivezené cihly, věnované na stavbu divadla. Ano, Národní divadlo si postavil opravdu národ sám.

A tak konečně přes všechny překážky – třináct let po položení základního kamene a třicet let po ustavení Sboru pro zřízení Národního divadla – objevily se na pražských nárožích první divadelní cedule, na nichž občané radostně čtli:

DNES V SOBOTU DNE 11. ČERVNA 1881
OTEVŘENÍ NÁRODNÍHO DIVADLA
LIBUŠE

Po prvé! Slavnostní zpěvohra ve 3 odděleních. Po prvé!
Na slova J. Wenziga složil Bedřich S m e t a n a.
Ve scénu uvedl vrchní režisér p. Kolár.
Zpěvohru řídí první kapelník pan Ad. Čech.

Bylo to krásné a slavné představení. Libuši zpívala slečna Sittová, Přemysla výborný barytonista Lev a kapelník Adolf Čech, oddaný

přítel Smetanův, vypjal všechny své síly, aby mohutné dílo Smetanovo provedl co nejdokonaleji.

Nadšení diváků bylo obrovské, ale o nic menší nebylo nadšení všeho českého lidu. Vždyť konečně, konečně se veliký sen stal skutečností! Konečně bylo dovršeno dílo celého národa! Konečně bylo otevřeno Národní divadlo!

Čtyřikrát byla ještě hrána Smetanova Libuše, dvanáct představení bylo tenkrát v Národním divadle sehráno. Hráno bylo v divadle, které nebylo ještě zcela hotovo a jehož vnitřní zařízení zejména čekalo ještě na dokončení. Ale každý věděl, že stačí už jen těch několik letních měsíců, aby všechny potřebné práce byly skončeny, a už bylo také veřejně oznámeno, že 11. září 1881 novým slavnostním představením Libuše bude Národní divadlo definitivně národu odevzdáno. Kolik radosti se po českých zemích upínalo k tomu dni!

Ale do tohoto radostného očekávání zazněl najednou výkřik hrůzy a zoufalství. 12. srpna večer po šesté hodině ozvalo se z nábřeží Vltavy zděšené volání a neslo se dál po celé Praze, po celé zemi: *Národní divadlo hoří!*

Ze všech stran sbíhali se Pražané, aby zabránili zlomocnému živlu zničit dílo, které národ budoval po třicet let. Ale musili jen bezmocně přihlížet, jak rychle se požár šíří.

Všechno se spiklo proti této budově, stavěné s takovou láskou. Dva mladí, nerozvázní zámečnickí pomocníci, kteří upevňovali hromosvody na střechu divadla, vysypali z nedbalosti žhavé uhlí do plechového žlabu, který se rozpálil a vznítil dřevěné bednění. Silný jihozápadní vítr rozdmýchal doutnající ohnisko v obrovský požár. Oheň, skrytý pod střechou, byl zpozorován až po dvou hodinách, kdy už zachvátil velkou část krovů. Hasiči, kteří právě doprovázeli k hrobu jednoho ze svých druhů, přijeli k požáru pozdě a nedostatečně vyzbrojeni. Když konečně začali hasit, nedosahoval proud ze stříkaček až na planoucí střechu, protože na neštěstí právě toho dne snížila vodárna na Karlově vodní hladinu pod normál. Železnou oponu, která by byla zachránila alespoň jeviště, nebylo

možno spustit pro lešení, které bylo postaveno mezi scénou a hledištěm. A hasit jeviště nebylo možno, protože kdosi v tom zmatku zurážel hlavice hydrantů.

Tak shořelo vše: celé vnitřní zařízení, krovy, střechy, jeviště, dekorace, Ženiškova opona, operní knihovna – a druhého dne ráno jen ohořelé zdi teskně dosvědčovaly, že tady stálo Národní divadlo. Jediná noc zničila, co budoval národ třicet let.

Otevření Národního divadla

Kdyby slzy, jež vytryskly českému lidu při zprávě o požáru Národního divadla, byly padly do plamenů – byly by je uhasily. Každý zaplakal. Byla to rána příliš, příliš krutá.

Ale pláč! Co pomůže pláč a nárek? Činů je třeba!

To dobře chápal český lid. A ještě téže noci, již osvětlovaly plameny z Národního divadla, začal sbírat na divadlo nové. Chvilka zoufalství proměnila se opět v budovatelské odhodlání a zakrátko bylo k vzkříšení Národního divadla složeno – nových milión zlatých.

A jako vždy i tady bylo něco dobrého v tom zlém osudu, který stihl budovu českého divadla. Nevyhovující vnitřek, strávený plameny, byl postaven zcela nově a lépe podle návrhů profesora české polytechniky Josefa Schulze. Ochranná opatření, která se tak špatně osvědčila v neštěstí, byla zdokonalena, aby bylo napříště zabráněno nebezpečí požáru. A k výzdobě nového Národního divadla se spojili nejpřednější čeští umělci výtvarní, jejichž díla dodala budově ceny nesmírné.

Ti, kdo se obávali, že se stavba protáhne opět na desítky let, tentokrát se zmýlili. Obnova Národního divadla pokračovala velmi rychle. Zatím se hrálo v Novoměstském divadle a také v divadle Prozatímním, které se při požáru podařilo zachránit.

14. dubna roku 1883 se v Prozatímním divadle hrálo naposled. Herci i diváci se s ním rozloučili stodvacátým představením *Prodané nevěsty*. Bylo to dojemné loučení s tím malým divadélkem, které po

21 let sloužilo českému dramatickému umění. Den nato již desítky dělnických rukou začaly bourat vnitřek Prozatímního a připojovat je jako zadní trakt k divadlu Národnímu.

A 18. listopadu 1883 – dva roky po ničujícím požáru – zazněly znovu fanfáry z *Libuše* do přeplněného hlediště vzkříšené budovy národní. Národní divadlo bylo podruhé odevzdáno českému národu – tentokráte již natrvalo.

*Knihovnička Roje, 14. V. 1941,
pod pseudonymem Petr Vácha*

Julius Fučík
Čtení o českých umělcích a buditelích

Vydala **Městská knihovna v Praze**
Mariánské nám. 1, 115 72 Praha 1

V MKP 1. vydání
Verze 1.0 z 28. 8. 2015

ISBN 978-80-7532-050-6 (pdf)